

“VOR OCH CRONENS LAND”

DANSK-NORSKE FORESTILLINGER OM RETTEN TIL GRØNLAND, CA. 1550-1700

■ SIMON MØLHOLM OLESEN

Jens Munk beordrede sine mænd til at opføre to varder med Christian IV's navnetræk, da han i 1619 landede i et område, som han betragtede som en del af det norrøne Grønland.¹ Handlingen skulle sandsynligvis markere den dansk-norske kronens vedvarende rettigheder til dets fjerne og historiske biland, som kronen ellers havde mistet forbindelsen til efter, at den norrøne bosættelse var ophørt i 1400-tallet.² Opstillingen af kongelige våbenmærker udstrålede territorial kontinuitet og integritet, og det adskilte handlingen fra en plantning af Dannebrog, der omvendt ville markere skabelsen af et nyt koloniale territorium. Det sidstnævnte skete ca. 50 år senere, da Danmark-Norge koloniserede St. Thomas.³ Munks handling fulgte den udbredte antagelse blandt konger, lærde og politikere i samtiden, at Grønland endnu af historiske årsager tilhørte Norge og dermed tvillingerigerne. I sidste halvdel af 1600-tallet ændredes den dansk-norske holdning til Grønland i takt med, at andre magter begyndte at virke i Davisstrædet.

Artiklen undersøger og diskuterer således, hvordan og hvorfor holdningen til Grønland i 1600-tallet skiftede fra en forestilling om landet som et gammelt biland til i stedet at være et territorium, der også rummede et koloniale potentiale for Danmark-Norge. Ældre og ny forskning i 1500- og 1600-tallets grønlandshistorie har et andet fokus. Indtil 2019 har forskningen enten fokuseret på de enkelte Grønland-ekspeditioner og de tidligste møder med inuit,⁴ eller så har forskningen fokuseret på stil og indhold i enkelte af de få tekster, der blev skrevet om Grønland i 1500- og 1600-tallet.⁵ I 2017 udkom f.eks. bogen *Grønland: Den arktiske koloni*, der indeholder et kapitel om den førkoloniale periode fra ca. 1600-1721. Kapitlet er udarbejdet af arkæologerne Hans Christian Gulløv og Peter A. Toft. Som følge af

1 Munk: *Navigatio septentrionalis*, 20, 24. Munks territorialmarkering diskuteres længere nede i artiklen.

2 Dugmore et al.: 'Norse Greenland', 12-36; Arneborg: 'The Norse settlements', 588-597.

3 Gøbel et al.: *Vestindien*, 52, 93. Jf. Seed: *Ceremonies*, 16-40, 69-99.

4 F.eks. Erichsen: *Udtog*, 46-64; Pingel: 'Om de vigtigste Reiser', 625-727; Birket-Smith: *Jens Munk's Rejse*, 13-60; Bobé: *Opdagelsesrejser*, 6-22; Gad: *Grønlands historie indtil 1700*, 223-380; Gulløv et al.: *Grønland*, 16-43; Møhlholm Olesen: 'Dansk-norske krav'; Nielsen: 'Det dansk-grønlandske', 74-83.

5 F.eks. Gad: *Arngrímur Thorikilsson Vídalín*, 5-33; Kisbye-Møller: 'Jens Bielkes'; Kisbye-Møller: *Peder Hansen Resen*, 7-13; Lundgreen-Nielsen: *Jens Bielke*, 9-25.

forfatternes faglige baggrund bibringer kapitlet flere arkæologiske betragtninger. Det er en god indfaldsvinkel. Gennem sit fokus på ekspeditioner og kulturmøder, så følger kapitlet ikke desto mindre den klassiske historiografiske skabelon i feltet.⁶ Teologen Flemming A.J. Nielsen følger ligeledes den klassiske skabelon i sit antologibidrag fra 2019, *Det dansk-grønlandske kulturmøde fra middelalderen til Hans Egede*, der bl.a. diskuterer rejseplaner, ekspeditioner og de første kulturmøder i 1500- og 1600-tallet. Selv om Nielsen nævner, at Grønland blev betragtet som et dansk-norsk biland, så bruges erkendelsen alene til at forklare de dansk-norske rejseplaner og ekspeditioner frem til 1654, der resulterede i de tidligste dansk-grønlandske kulturmøder. Derefter bevæger fremstillingen sig op i 1700-tallet.⁷ Selv om de ældre og nye bidrag er interessante, så udforsker de altså kun utilstrækkeligt den skiftende opfattelse af Grønland som territorium, som udfoldede sig i den dansk-norske elite i perioden ca. 1550-1700. Forholdet er vigtigt at undersøge, fordi "også forudsætningerne for Hans Egede's virke [skal] tages op til fornyet undersøgelse",⁸ som historikeren Finn Gad skrev i 1971.

Gads opfordring er relevant i grønlandshistorisk sammenhæng, fordi Danmark-Norge, i kraft af Grønlands norrøne historie, tilhørte en eksklusiv gruppe af tilbagevendende territorialmagter, da Hans Egede indledte sin missions- og kolonisationsgerning fra 1721.⁹ Det forhold havde betydning for den selvforståelse og selvfølgelighed, hvorudfra Danmark-Norge forstod sin forrang og rolle i Grønland, og som blev taget i brug, da kolonimagten konsoliderede sin tilstedeværelse i 1700-tallet.¹⁰ Gad fulgte sin opfordring om at undersøge forudsætningerne for Egedes virksomhed, da han i 1978 udgav *Grønlands Historie indtil 1700*. Bogens klassiske fremstilling af ekspeditioner og kulturmøder blev ledsaget af uklare bemærkninger om, at der enten fra 1630'erne eller 1650'erne frembrød en spæd kolonisationstanke blandt dansk-norske beslutningstagere i deres syn på Grønland.¹¹

6 Gulløv et al.: *Grønland*, 16-43.

7 Nielsen: 'Det dansk-grønlandske', 74-83.

8 Gad: *Arngrímur Thorikilsson Vídalín*, 5.

9 Da eksempelvis Italien virkede som kolonimagt i Libyen fra 1911-45, så blev flere medier bragt i spil for at portrættere den tidligere romerske tilstedeværelse som den kritiske forbindelseslinje, der netop retfærdiggjorde kolonisationen i samtiden. Få andre kolonimagter kunne bryste sig af at have været overherre i et daværende koloniområde på et tidligere tidspunkt. På trods af ideologiske og periodiske forskelle imellem det tidligmoderne Danmark-Norge og det monarkiske og fascistiske Italien, så er det alligevel iøjnefaldende, at regimerne benyttede en ensartet legitimeringsmetode, når de af forskellige årsager og under forskellige mulighedsbetingelser vendte tilbage til deres gamle oversøiske territorier. For mere om Italiens brug af sin romerske forhistorie i Libyen, se Altekamp: 'Italian colonial archaeology', 55-71; Munzi: 'Italian archaeology', 73-107. For mere om Danmark-Norges brug af sin norrøne forhistorie i Grønland, se Mølholm Olesen: 'Hvorfor genoplivede'.

10 Mølholm Olesen: 'Hvorfor genoplivede', 31-35.

11 Diskussionen følges igennem artiklen. Gad (1978): *Grønlands historie indtil 1700*, 281, 284, 305.

Selv om Gads flakkende datering af og upræcise begrundelse for det ændrede syn vil blive bestredet, diskuteret og nuanceret i det følgende, så var den desuagtet udtryk for en særdeles vigtig observation: På et tidspunkt i 1600-tallet indtraf et afgørende omslag i opfattelsen af Grønland, der ikke længere tillod en tydelig historisk, upræcis merkantil og lettere sentimental interesse for landet i at bestå. Senere vil disse og andre betydningsgivende elementer til opfattelsen af Grønland i første halvdel af 1600-tallet blive analyseret og diskuteret. Det sker med henblik på efterfølgende at analysere og diskutere brud og kontinuitet i opfattelsen af Grønland og dets potentialer, som de blev forestillet og fremlagt i en række afgørende omslag, der begyndte i 1660'erne. Hvordan fremgår disse ændringer af kildematerialet?

Når der således tales om forestillingerne om Grønland som et 'ældgammelt biland' før 1660, så sigtes der til en nogenlunde statisk og ligestillet statsretlig situation, der trak på forestillinger om gamle, vedvarende og gensidige forpligtelser mellem Danmark-Norge og Grønland. Forestillingerne umuliggjorde bl.a. dansk-norske bosættelser i enhver form. Når talen derimod falder på Grønland som et 'muligt koloniland' efter 1660, skal det ses som introduktionen af en mere dynamisk, hierarkisk og regulerbar statsretlig situation, der gjorde op med de gamle og gensidige forpligtelser, og som anviste nye måder af forstå relationen mellem Danmark-Norge og Grønland. Eksempelvis blev grønlænderne anset for at være nordboernes efterkommere før 1660. Det gav dem en nogenlunde ligeværdig position som følge af de gamle, vedvarende og gensidige forpligtelser. Efter 1660 blev grønlænderne i stigende grad set som et (halv)fremmed og ikke-kristent folkeslag, der med rette kunne underkastes tvang og tugt fra et fremtidigt kontingent af dansk-norske kolonister, der bosatte sig i landet. Dermed lagde omslaget fra 1660'erne op til nye raceforståelser, territoriel ekspansion og en helt ny sociopolitisk organisation af relationen mellem danskere og grønlændere i forbindelse med en fremtidig kolonisation af Grønland. Pejlemærkerne kan bruges til at diskutere, om der tilførtes koloniale konnotationer til den dansk-norske tankegang om Grønland fra 1660'erne og fremefter.

I denne artikel lægger forståelsen af omslaget og dets ændrede tankegange sig dermed meget tæt op ad, hvad historikeren Jürgen Osterhammel grundlæggende forstår ved kolonialisme. Han skriver således, at "'Colonization' designates a process of territorial acquisition, 'colony' a particular type of sociopolitical organization, and 'colonialism' a system of domination. The basis of all three concepts is the notion of expansion of a society beyond its original habitat".¹² Inden for

12 Osterhammel: *Colonialism*, 6. Selv om der efter 1600-tallets opfattelse ville være tale om repatriering af tabte områder i Grønland, så må ønsket om fornyet kontrol med (bi)landet alligevel være udtryk for territoriel ekspansion. Det skyldes, at Danmark-Norge ønskede at udvide sit daværende territorium til også at omfatte Grønland. Derfor vil der rimeligvis være tale om en "expansion of a society beyond its original habitat", fordi der ville være tale om udvidelser ud over de daværende grænser, eftersom der ikke havde været nogen kontakt

Osterhammels teoretiske ramme kan der endvidere skelnes mellem tre hovedtyper af kolonier i form af maritime enklaver, bosættelseskolonier og udnyttelseskolonier. Maritime enklaver kendetegnes ved få kolonister, der typisk fokuserer på at skabe, udvide og sikre handels- og militærpolitiske interesser. Bosættelseskolonier kendetegnes ved talrige europæiske bosættere, der ønsker at opdyrke koloniens jord. Og endelig kendetegnes udnyttelseskolonier ved systematisk udnyttelse af koloniens befolkning og ressourcer til gavn for kolonimagten.¹³

Osterhammels definition og typologier antages dermed at kunne at afgøre, hvorvidt der var tale om nye koloniale tankegange om Grønland efter 1660, samtidig med at de kan vise, hvorfor de ældre kilder før 1660 slet ikke rummede så meget som "en spæd kolonisationstanke". Dertil antages, at Osterhammels teori-kompleks kan bringes i samspil med de nævnte empiriske pejlemærker. Artiklen adskiller sig dermed fra den nyere og ældre forskning i kraft af sit fokus på udviklingen i den dansk-norske opfattelse af Grønland som territorium ca. 1550-1700, men artiklen adskiller sig også fra Finn Gads forskning ved sin entydige tidsbestemmelse af det afgørende omslag til 1660'erne. Før diskussionerne begynder, er det formålstjenstligt at skitsere, hvorfor Danmark-Norge overhovedet genoplyvede sin interesse for Arktis og Grønland fra 1500-tallet.

HERREDØMMET OVER NORDHAVET

Russiske bønder indledte i senmiddelalderen fangst og fiskeri i øhavet ved Novaja Zemlja. Øhavets rige fangstfelter tilskyndede russerne til at anlægge havnebyerne Kola og Arkhangelsk.¹⁴ Byerne blev knudepunkter for arktisk handel og fiskeri efter, at det i 1553 lykkedes det engelske Muscovy Company at runde Nordkap.¹⁵ Selvom tiltagende og uhæmmet skibstrafik i dansk-norske farvande var uacceptabelt for Frederik II, så kunne han som følge af Den nordiske Syvårskrig fra 1563-70 ikke stille noget op. Efter 1570 begyndte kongemagten at fremføre og omdefinere begrebet "kongens strømme".¹⁶ Begrebet indeholdt en forsvarspligt over for gennemgående skibstrafik, men det indeholdt også et suverænitetsskrav på et område, der strakte sig fra Nordkap i øst til Grønland i vest. Nordatlanten blev fra højmiddelalderen betragtet som et norsk indhav, og suverænitetetsbetegnelse for området kaldtes "dominium maris septentrionalis" eller "herredømmet over Nordhavet".¹⁷

imellem Danmark-Norge og Grønland i ca. 300 år. Dermed opfyldes den grundantagelse for Grønlands vedkommende, der forudsætter de øvrige tre begreber i citatet.

13 For en diskussion af kolonibegrebet i dansk sammenhæng, se f.eks. Bregnsbo et al.: *Danmark*, 58-61. Jf. Osterhammel: *Colonialism*.

14 Storå: 'Russian walrus hunting'; Lajus et al.: 'Atlantic salmon fisheries', 240-254; Lajus: 'Colonization', 165-169.

15 Dalgård: *Dansk-norsk hvalfangst*, 30; Gad: *Grønlands historie indtil 1700*, 255-263.

16 Lockhart: *Denmark*, 105-129.

17 Gad: *Grønlands historie indtil 1700*, 241; Lockhart: *Denmark*, 110-112.

Det engelske Muscovy Company fortsatte i de følgende årtier sine sejladsere til Novaja Zemlja samtidig med, at engelske opdagelsesrejsende begyndte at trænge op igennem Davisstrædet mellem Canada og Vestgrønland. På sine opdagelsesrejser i 1576-78 fik englænderen Martin Frobisher sydpynnten af Grønland i sigte. Først under sin ekspedition i 1578 gjorde han landgang i Grønland. Ekspeditionernes endemål blev ikke desto mindre Baffin Island i Canada, der hurtigt blev taget i besiddelse på vegne af dronning Elisabeth, og som fra 1576-77 gav falske forhåbninger om rige guldforekomster. Flere inuitter blev bortført af englænderne, og de blev senere modtaget i England som levende symboler på den prestige, som opdagelsesrejserne tilførte den engelske krone.¹⁸ Frobishers ekspeditioner og det engelske kompagnis virksomhed ansporede Frederik II til at hævde sine rettigheder.¹⁹ Han lod sine krigsskibe opbringe engelske hvalfangere ved Nordkap, samtidig med at han udklækkede planer om at opsøge det fjerne Grønland.²⁰ Logikken i "kongens strømme" som argumentation for regulering af den nordnorske skibstrafik var klar, fordi skibene uomtvisteligt sejlede i norske farvande. Værre blev det, når suverænitetshævningen i Nordatlanten omfattede Grønland, som ingen dansker i mands minde havde erfaringer med at besejle.

Norges rigskansler Peder Huitfeldt formulerede mellem 1550-60 et aldrig realiseret forslag til Christian III eller Frederik II om at opsøge Grønland, der "vdaff arildz tiidt Norgis kronne mett rette pliictuge ærre" til at levere skatter.²¹ Kontakten til det gamle biland skulle foregå med udgangspunkt i bl.a. skatteopkrævning som i "arildz tiidt". Begrebet 'arilds tid' virkede som en form for juridisk kampmiddel, hvori det beståendes eller traditionens forrang blev fremført, og det kunne bl.a. derfor bruges til at fastslå etablerede og gyldige rettigheder.²² Grønland blev i 1500- og 1600-tallet betragtet som et pligtskyldigt skatland under den (dansk-)norske kongemagt.²³ Ingen havde formået at bryde grønlændernes gamle og gensidige overenskomst med kongemagten om bl.a. at levere skatter. Det hang naturligvis sammen med, at de norrøne bosættelser var forsvundet

18 McGhee: *The Arctic voyages*, 33-88.

19 Bobé: *Den grønlandske Handels*, 7-8; Gad: *Grønlands historie indtil 1700*, 233-246; McGhee: *The Arctic voyages*, 33-88; Lockhart: *Denmark*, 110-112.

20 Dalgård: *Dansk-norsk hvalfangst*, 29-39; Gad: *Grønlands historie indtil 1700*, 232-246; Gulløv et al.: *Grønland*, 16-25.

21 Peder Huitfeldts udkast til eventuel bevilling om at besejle Grønland, ca. 1550-60. Huitfeldt var øverste leder af det norske retsvæsen i årene 1547-65, og han bar derfor titlen 'rigskansler'.

22 En ejendomslogik der havde rødder "vdaff arildz tiidt" indeholdt givetvis også elementer fra romerrettens ejendomsbegreb, som generelt var anerkendt på paneuropæisk plan, og som fastslog, at ejeren ikke kunne miste sin 'ting', hvis han fortsatte med at hævde sin ret til den, endskønt den var blevet (midlertidigt) væk. Porsmose: 'Af Arilds tid', 43-54; Tamm: *Romerret*, 12, 73-74; Eriksen: 'Foreldelse', 675-713.

23 Dúason: *Grønlands*, 73-96; Gad: *Grønlands historie indtil 1700*, 148-158.

allerede i 1400-tallet. Indtil dette stod klart, så var forbindelsen blot afbrudt, og derfor kunne den genoptages.

Den middelalderlige territorialforståelse med personlige og flydende alliancebånd, der forbandt det givne landskab til en eller flere herrer, var imidlertid under forandring i perioden.²⁴ Tænkere som f.eks. Johannes Althusius, Richard Hooker og Andreas Knichen arbejdede på at skabe en forbindelse mellem 'territorium' og 'jurisdiktion'. Når det var sket, så var fyrsten eneheriker i sit definerede territorium. Tankerne vandt stor udbredelse, og de blev endda knæsat i Den Westfalske Fred i 1648. Jurisdiktion over et defineret territorium tillod dybere politisk regulering fra sidste halvdel af 1600-tallet, men det fordrede også et grundigt kendskab til det givne territorium.²⁵ Territorielt kendskab var ligeledes vigtigt for kolonimagter, der opererede i fremmede områder,²⁶ eller for et rige som Danmark-Norge, der i 1600-tallet krævede absolut ejerskab over et gammelt biland. Det var vigtige ændringer, der først udfoldede sig efter Frederik II's regeringstid.

Desuagtet kan en kontrastering af udviklingen i den europæiske territorialitetsforståelse bruges til at fremhæve et vigtigt aspekt ved den dansk-norske opfattelse af Grønland indtil 1660'erne. Da det gik op for Frederik II, at englænderne havde strejft Grønland, så handlede han som enhver rationel 1500-tals fyrste ville have gjort: Han ville forny overenskomsten mellem grønlænderne og kongen før, at andre kom ham i forkøbet og traf aftaler med de forsømte grønlændere. De engelske aktiviteter var en direkte årsag til, at han fra 1579 og frem til sin død arbejdede på at udsende ekspeditioner til Grønland,²⁷ og det var antageligt derfor, at han forsøgte at engagere Martin Frobisher, da han som kendtmand havde et fortrin i de lumske, isfyldte farvande.²⁸ Som begrundelse for at udsende en Grønland-ekspedition i 1579, kun ét år efter Frobishers sidste Arktis-rejse, skrev Frederik II, at:

Effthersom Grønlandt med alld billighed och ret hørres wnder vort riige Norge och Norgis kronne, och thet nu udi mange aar icke haffuer verrit besøgt, endten aff os eller en part fremfarne konninger udi Danmarck och Norge, och paa thet samme landt maa egien komme wnder sit retthe øffrighedt och wndersotthe ther paa landit med nødtørffthige tiilførringer aff huis the behøffue, kunde forsørgis, thisligeste paa thet mennige allmue ther paa landit, Gud almectiste till loff och erre, kunde bringis tiill thend christelige thro och fange thend retthe religion och Gudtz thienniste.²⁹

24 Soja: 'The political', 9-13.

25 Strandsbjerg: *Territory*; Elden: *The birth*, 279-316.

26 Padrón: 'Mapping', 28-60; Benton: 'Legal spaces', 700-724; Strandsbjerg: 'The cartographic', 340-346. Jf. Seed: *Ceremonies*.

27 Se f.eks.: Kongeligt søbrev for Mogens Heinesen, 18. februar 1581; Kongeligt skibspas for Oliver Brunell og Arnt Meier, 1. marts 1583.

28 Brev fra Martin Frobisher til kong Frederik II, 21. marts 1587.

29 Åbent brev fra kong Frederik II omhandlende Jacob Alldays afsejling, 21. maj 1579.

Kongens hensigtserklæring om at genoptage forbindelsen kunne nærmest ikke udtrykkes klarere. De grønlandske bønders undergang var endnu ukendt, og derfor forventede kongen rimeligvis, at han kunne forny overenskomsten. Grønlænderne skulle underlægge sig deres "rette øffrighed", og til gengæld ville kongen bl.a. genoptage sine pligter til at forsyne landet og indføre protestantisme iblandt de katolske grønlændere. 1579-brevet indeholder elementer, der kendes fra samtidens relation til Island. Derfor bliver Island et brugbart referencepunkt, idet middelalderens styreform i Island og Grønland antageligt mindede om hinanden.³⁰ Den norske kongemagt havde i 1262 forpligtet sig til at sende seks forsyningskibe til Island hvert år, ellers truede islændingene med at tillade andre, f.eks. englændere eller hamborgere, at overtage forsyningen og få fiskerettigheder. Det var faretruende tæt på at ske flere gange i 1400-tallet. Endvidere skulle kongen ikke blande sig i Islands indre anliggender så længe, at bilandet svarede sine skatter. Frederik II's hensigt om at forsyne Grønland trak givetvis på disse erfaringer sideløbende med, at Grønland formentlig havde en lignende aftale i sin overenskomst med den norske kongemagt fra 1261.³¹

Kongemagten forestillede sig antageligt, at der stadig fandtes gyldige og gensidige forpligtelser, der var etableret i fortiden. Forestillingen om endnu gyldige og gensidige forpligtelser gav rimeligvis grønlænderne fortsat ret til selvstyre i sidste del af 1500-tallet og første del af 1600-tallet, såfremt kontakten blev genetableret. I tilfælde af fornyet kontakt anerkendte kongemagten også sin gamle forsyningspligt. Til gengæld skulle grønlænderne betale skat, der skulle opkræves af en høvedsmand. Overvintringer og/eller bosættelser skulle således undgås, fordi en mere permanent tilstedeværelse af kongelige skibe, sømænd og almindelige kolonister kunne tolkes som begyndende indskrænkninger af selvstyret.³² Flere af spillereglerne optræder i Frederik II's 1579-brev. Ikke desto mindre er forbuddet imod overvintringer – i mere eksplicit form – endnu fraværende. Forbuddet optrådte først fra 1636 til 1654, da Grønland-initiativet gled fra kongemagten til private aktører. Forbuddet blev givetvis først ekspliceret i 1630'erne, fordi konge-

30 Flemming Nielsen bemærker om det enslydende brev fra 1581 til Mogens Heinesen, at "kongens "undersætter" i Grønland skal igen have forsyninger af livsfornødenheder udefra". Han nøjes med at konstatere forholdet uden at diskutere dets betydning, fordi der ikke kom "noget særligt ud af" planerne alligevel. Nielsen: 'Det dansk-grønlandske', 75. Jf. Sigurdsson: 'The law'; Kongeligt søbrev for Mogens Heinesen, 18. februar 1581.

31 Overenskomsten imellem Grønland og Norge fra 1261 er ikke bevaret, og det er usikkert, om den overhovedet blev nedskrevet. Tanken om en forsyningspligt giver dog god mening. Hvis den ikke har eksisteret, hvorfor skulle et militært set fjernt og utilgængeligt landområde som Grønland ellers vælge at betale skat til en lige så fjern konge, hvis indbyggerne ikke fik mærkbare fordele som varer og garanti om selvstyre til gengæld? Derudover har forskningen fastslået, at Island og Grønland retsligt set var ligestillet i middelalderen. Kongemagtens forsyningspligt af Island fremtræder således som et brugbart og perspektiverende referencpunkt. Thorsteinsson et al.: *Island*, 94-143; Sigurdsson: 'The law', 51-61.

32 Jf. Dúason: *Grønlands*; Thorsteinsson: *Islands*; Sigurdsson: 'The law'.

magten ville sikre, at den gamle overenskomst blev overholdt af de aktører, som kongemagten gav tilladelse til at overtage sejladsen, og som havde brug for klart formulerede rettigheder og forpligtelser. Behovet for at genoptage forbindelsen til Grønland på de gamle, gyldige og gensidige præmisser var akut i sidste del af 1500-tallet. Det havde den norske præst og historiker Absalon Beyer allerede påpeget i 1567. Han skrev, at:

efterdi vi saa forsømmelige lade Grønlands reyse fare, er det vel troligt at enten Rysen heller nogen andre herre regjerer over Grønland, thi det kan ey andet vere muligt, end at de som paa Grønland bo have jo søgt andre land, som dennom nærmest ligge, paa det de kunde af dennom bekomme hvad de behov have, jern, salt oc andre varer.³³

Der var god logik i, at Rusland udgjorde den største trussel i 1560'erne, når Bergen-præsten Absalon Beyer var pennfører. Bergen lå på sejlruten mellem England og Novaja Zemlja, og derfor har byen givetvis været præget af snak om den livlige aktivitet i nærområdet. Beyer har formentlig hørt samtidens rygter om "thend Rydtze, som besøger Grönlandt".³⁴ Og han havde sikkert også hørt om de generelle russiske aktiviteter ved Novaja Zemlja, der efter datidens geografiske forståelse ikke lå uoverstigelig langt væk fra Grønland.³⁵ For at understrege alvorren i truslen fra netop Rusland foretog Beyer en kobling, der synes at fremhæve betydningen af de endnu gyldige og gensidige forpligtelser, der rimeligvis havde præget og endnu skulle præge en fornyet relation til det gamle biland. Hos Beyer lader de gensidige pligter til at være vigtige for overhovedet at kunne genoptage forbindelsen.

Grønland havde overholdt sin pligt til at betale skat til kongemagten, mens kongemagten derimod var nødt til at se bilandet "skammeligen afhendis, icke med herreskjold, icke med mact heller tyranni, men af vor fulhed oc forsømmelse".³⁶ Beyer mente ikke, at den afbrudte forbindelse skyldtes indskrænkninger i nordboernes selvstyre, som kongemagten med "herreskjold", "mact heller tyranni" havde knust. Derimod havde andre statsmagter, fortrinsvis Rusland, antageligt overtaget herredømmet over og forsyningen af Grønland som følge af kongemagtens "fulhed oc forsømmelse". Dermed opridsede han kongemagtens forpligtelser: sikring af selvstyret og udsending af årlige varer. Kongemagten havde ganske

33 Beyer: *Om Norgis*, 64. Lettere moderniseret norsk.

34 Pingel: 'Om de vigtigste Reiser', 635-637.

35 Armgrímur Jónsson anførte i sin grønlandshistorie, der blev nedskrevet i første halvdel af 1600-tallet, men udgivet posthumt, at Grønland lå på "Ruslands yderste Landemærker". Og så sent som 1664 anførte Christian Lund i sin kongelige indberetning om 1650'er-togterne til Grønland, at der mellem Grønland og Novaja Zemlja var 200 sømil i rum sø. Jónsson: *Arngri-mi*, 2; Erichsen: *Udtog*, 42; Storå: 'Russian walrus hunting'; Lajus: 'Colonization'.

36 Beyer: *Om Norgis*, 63-64.

vist respekteret nordboernes selvstyre, men den havde forsømt at udsende de årlige varer. Derfor var det "vel troligt at enten Ryssen eller nogen andre herre regjerer over Grønland", fordi de var i stand til at sende, såfremt den omtalte norsk-islandske overenskomst er sammenlignelig, et antal forsyningskibe af sted på årsbasis. Præcis det samme var som nævnt lige ved at være sket i den nære fortid, hvor islændingene truede med at opsige deres overenskomst og tillade England at gøre indtog. Beyer sammenstillede således retten til at "regjere over Grønland" med evnen og viljen til at respektere selvstyret og sende årlige forsyninger. Til gengæld ville nordboerne betale deres skat og anerkende rette vedkommende som høvding.³⁷

Forestillingerne om endnu gyldige og gensidige forpligtelser påvirkede måden som relationen mellem Danmark-Norge og Grønland kunne og skulle udfolde sig igen. Da Frederik II skrev sit 1579-brev, så lovede han at indfri sine hidindtil forsømte forpligtelser til bl.a. at forsyne bilandet og indføre protestantisme iblandt de katolske grønlændere. Absalon Beyers tankegang og Frederik II's brev kan dårligt forstås, hvis ikke de ses som hhv. en påmindelse om den fortsatte vigtighed af de gensidige forpligtelser og et ønske om at indfri kongemagtens del af forpligtelserne. Ellers kunne forbindelsen ikke blive genskabt. Tilstedeværet af forestillinger om en nogenlunde statisk og ligestillet statsretlig situation betyder, at Grønland ikke kunne anskues som et muligt koloniland, før et opgør med disse tanker indtraf. Omslaget i 1660'erne introducerede derimod forestillinger om en dynamisk, hierarkisk og regulerbar statsretlig situation, der indeholdt et potentiale til at anskue Grønland som et muligt koloniland. Alt dette er værd at bemærke netop her, fordi sammenligningen kan bruges til yderligere at fremhæve den betydning, som omslaget spillede for opfattelsen af Grønland som territorium.

I 1570'erne var det russiske trusselsbillede ikke desto mindre mindsket, fordi England begyndte at optræde selvsikkert i kongens nordlige indhav. Truslen imod tvillingerigets krav i Nordatlanten skulle afværges på en slagkraftig måde. Fra 1580'erne rådede Danmark-Norge over en formidabel flåde, der var på niveau med den engelske flåde. Derfor var der ingen betænkeligheder ved at udsende eskadrer til Nordkap eller anvende flåden som et pressionsmiddel til at tvinge England til at indgå en traktat i 1583, der anerkendte princippet bag "herredømmet over Nordhavet".³⁸ Englænderne fortsatte ufortrødent. Samtidig var nederlandske redere fra 1590'erne begyndt at virke i de nordatlantiske farvande, efter at de opdagede Spitsbergen i 1596.³⁹ Alt dette var blandt årsagerne til, at Christiaan IV i 1599 stævnedes ud på sin berømte Nordkap-sejlads med en eskadre. Han ønskede at hævde sine rettigheder i Nordhavet. Sideløbende arbejdede konge-

37 Beyer: *Om Norgis Rige*, 63-64. Jf. Lyschanders bemærkning fra 1608 om, at nordboerne i arilds tid havde anerkendt den (dansk-)norske konge som deres "Høwffding", se fodnote 58.

38 Gad: *Grønlands historie indtil 1700*, 241; Lockhart: *Denmark*, 105-129.

39 Hacquebord: 'English', 117-134.

magten på at fastlægge Finmarkens porøse landegrænse imod Sverige, så svenskerne ikke fik direkte adgang ud til Nordhavet.⁴⁰ Kontrol med Nordhavet gav kontrol over Grønland. Spitsbergen, der af visse jagttagere i første del af 1600-tallet blev anset som territorielt vedhæng til Grønland,⁴¹ udviklede sig således til et stridsemne imellem Danmark-Norge, England og Nederlandene. Øernes rige fangstfelter afhjalp ikke konflikten. Konflikten tiltog, da det nederlandske handelskompagni, Noordse Compagnie, i 1614 fik lov af Generalstaterne til at bedrive hvalfangst på et område, der strakte sig fra Grønland til Novaja Zemlja, og som krænkede de dansk-norske krav.⁴²

Efter Danmark-Norges sejrige afslutning på Kalmarkrigen i 1613,⁴³ steg den dansk-norske interesse for at engagere sig i hvalfangst. Hvalprodukter blev i stigende grad efterspurgt til fremstilling af sæbe, lys og lampeolier samt korsetstivere og pyntegenstande. Fra 1615 udsendte Christian IV krigsskibe til Spitsbergen for at hævde sine krav.⁴⁴ Hævdelse af suveræniteten var blevet aktualiseret ved, at englænderne og nederlænderne etablerede trankogier og pakhuse på øerne.⁴⁵ For at fastslå kongens ejendomsret over Spitsbergen opstillede dansk-norske hvalfangere kongevåbenet som ejendomsmærke i 1623.⁴⁶ Markeringen mindede til forveksling om den opstilling af kongens våbenmærke, som Jens Munk beordrede nogle få år tidligere.⁴⁷ Fra 1640'erne til 1660'erne begyndte den dansk-norske hvalfangst imidlertid at aftage ved Spitsbergen, hvilket bl.a. hang sammen med periodens tre krige mellem Danmark-Norge og Sverige.⁴⁸ Efter 1660 svækkedes også den engelske hvalfangst ved Spitsbergen, mens nederlandske og hamburgske hvalfangere i stigende antal begyndte at operere i Davisstrædet op imod 1700.⁴⁹ Skiftet hænger muligvis sammen med, at hvalfangere havde drevet rovdrift på den attraktive grønlandshval ved Spitsbergen, mens der stadig fandtes store bestande i Davisstrædet. Rovdriften ved Spitsbergen blev mulig gjort af Den lille Istid, der fik pakisen til at samle sig i større og fastere enheder. Det lettede hvalfangsten, fordi hvalerne fik sværere ved at flygte under isen.⁵⁰ Igennem 1600-tallet levede den interesse for Grønland, som den sporadiske endskønt øgede skibstrafik i Arktis og kongemagtens ambitioner havde vakt til live. Ambitionerne fik et rygstød med grønlandstogterne i 1605-07.

40 Johnsen: *Finmarkens*, 103-149.

41 Dalgård: *Dansk-norsk hvalfangst*, 42-43.

42 Dalgård: *Dansk-norsk hvalfangst*, 29-39; Hacquebord: 'The hunting', 375-382 Hacquebord: *De Noordse*, 7-12; Degroot: *The frigid*, 67-81, 278-283.

43 Heiberg: *Christian 4.*, 199-217; Jespersen: 'Knærødfreden', 28-39.

44 Dalgård: *Dansk-norsk hvalfangst*, 41-127

45 Dalgård: *Dansk-norsk hvalfangst*, 38-40.

46 Dalgård: *Dansk-norsk hvalfangst*, 109-110.

47 Jf. Munk: *Navigatio septentrionalis*, 20, 24.

48 Dalgård: *Dansk-norsk hvalfangst*, 157-223.

49 Oesau: *Hamburgs*, 19-70; Hacquebord: 'English'.

50 Hacquebord: 'The hunting'; Hacquebord: 'English'.

KONGENS ÆLDGAMLE BILAND

I løbet af sommeren 1605 kom de tre skibe tilbage, som Christian IV havde udsendt til Grønland.⁵¹ For første gang siden 1400-tallet var der skabt kontakt til kongens biland. Sensationen blev endnu større, da det gik op for kongen og københavnerne, at skibene, foruden lovende mineralprøver og sjældne handelsvarer,⁵² også havde bortført nogle grønlandere. Grønlanderne blev stillet til skue, og de blev sat til at gøre opvisninger i deres medbragte kajaker.⁵³ På alle væsentligste punkter mindede modtagelsen af 1605-grønlandstogtet om den modtagelse, som Martin Frobisher modtog ved sin første rejse i 1576.⁵⁴ Togterne medførte engelske kendtmænd, sjældne handelsvarer, lovende mineralprøver samt inuit fra Davisstrædet. Og begge togter blev modtaget af de siddende monarker og deres jublende undersåtter. Det er fristende at tænke sig, at Christian IV, der ikke var ubekendt med hverken Frobishers ekspeditioner eller teatralisk selviscenesættelse, ønskede at fremstille ankomsten på en måde, der ned i detaljen imiterede den engelske, og som på tilsvarende vis kunne tilføre det kongelige grønlandstogt prestige.

Alligevel var noget anderledes fra 1605. Den dansk-norske ekspedition var i modsætning til den engelske ikke bare endnu en rejse til det sted i verden, der var verdens udkant på det tidspunkt. Destinationen for de tre dansk-norske ekspeditioner mellem 1605-07 var bevidst et landområde, der havde tilhørt, og endnu tilhørte, kongen. Eftersom den norrøne historie fremdeles kunne forbindes med nye fortællinger om livsfarlige naturforhold, fantasier om rigelige mængder af ædelmetaller,⁵⁵ møder med grønlandere samt beretninger om fantastiske havmonstre, der levede i de grønlandske farvande, så gav det genlyd.⁵⁶ I 1607 og

51 Hall: 'James Hall', 814-821; Bielke: 'Relation', 44-54, v. 309-706; Lyschander: *Den Grønlandske*, efter 1605, jf. Lundgreen-Nielsen: *C.C. Lyschanders*, 231-233, v. 3738-3830 og 239-240, v. 4052-4127. 1608-udgaven af Lyschanders bog indeholder ikke nogen sidetal. Jeg vælger derfor at supplere henvisningerne til 1608-udgaven med de præcise sidetal og verselinjer i 1989-udgaven.

52 Bielke: 'Relation', 50-51, v. 543-584; Lyschander: *Den Grønlandske*, efter 1577 og 1605, jf. Lundgreen-Nielsen: *C.C. Lyschanders*, 204, v. 2697-2702 og 238, v. 3950-3968.

53 Ingen af de trykte beretninger lader interessant nok ikke til at gøre sig tanker om, hvorvidt grønlanderne var et anderledes folkefærd end nordboerne. Bielke: 'Relation', 55-56, v. 707-766; Lyschander: *Den Grønlandske*, efter 1605, jf. Lundgreen-Nielsen: *C.C. Lyschanders*, 231-232, v. 3767-3815. I 2012 blev der fundet en inuitisk pilespids under en udgravning af en københavnsk kanal, der blev tildækket i 1647. Pilespidens stammer med stor sandsynlighed fra opvisningen i 1605. Nordin: 'Center', 671.

54 Jf. McGhee: *The Arctic voyages*, 33-88.

55 Lyschander: *Den Grønlandske*, efter 1577 og 1605, jf. Lundgreen-Nielsen: *C.C. Lyschanders*, 204, v. 2697-2702 og 238, v. 3950-3968.

56 F.eks. sendte den pavelige nuntius i Bruxelles en orientering til paven om Christian IV's succesfulde togt til Grønland i 1605, mens Samuel Purchas i 1625 valgte at optage James Halls rejseberetninger fra 1605 og 1606 i sit værk om de steder i verden, som englændere havde bidraget til at opdage. Brev fra den pavelige nuntius i Bruxelles til pave Paul IV, december 1605. Hall: 'James Hall'; Hall: 'The second Voyage'.

1608 valgte to embedsmænd at markere ekspeditionerne med hyldestdigte, der forbandt den norrøne historie til Grønlands nyopdagede mærkværdigheder.

Embedsmanden Jens Bielke og hofhistoriografen Claus Lyschander anlagde en annalistisk fremstillingsform i deres tekster, der på årsbasis opregnede, hvad der var sket imellem moderlandet og bilandet fra landnamstiden til samtiden.⁵⁷ Det var efter tidens opfattelse et nærmest selvfølgeligt greb, der sigtede til at vise, at Grønland fortsat hørte til kongens riger og lande på trods af adskillelsen. Men det var også et gennemtænkt greb, fordi tanken om de kontinuerlige elementer i de kongelige grønlandstogter tilførte legitimitet til kongens forsøg på at genetablere forbindelsen. Lyschander sammenfattede sin opfattelse af de tre kongelige grønlandstogters betydning, da han i 1608 skrev, at:

Och Grønland som Fordum er gangen hæn Och langtid ligget i Duale / Det kand nu komme for Dagen igæn / Och føris huerr Mand paa Tale / Och fræmmed omliggendis Riger oc Land / Kand spørre oc faa at vide / At Grønland haffuer været i hæffd oc Hand Under Norrig aff Arrildz tjde. Och Grønlændder er voris Baggers Æth / Och Landet deris Odall oc Flycte / Och haffuer der til slig Adtkom oc Ræt / Som ingen kand driffue til rygge: Huerr kand oc agte: huad Wmag oc Fljd / Mand Fordum paa Landet vænde / Och huor det stædtzse da tiænte hjd / Och Baggen for Høwffding kænde.⁵⁸

Lyschander trak en linje mellem fortid og nutid på en måde, der ikke kunne efterlade tvivl hos læseren om, at den genetablerede forbindelse var retfærdig. Det kom først til udtryk ved brugen af det tidligere omtalte begreb "Arrildz tjde", som også Peder Huitfeldt gjorde brug af i sit forslag fra 1550'erne om at besejle Grønland, og som Frederik II indirekte også benyttede til at retfærdiggøre sine grønlandsplaner fra 1579. Den historiske bevidsthed fejlede ingenting. Lyschander bragte flere elementer i spil som støtte til sit historiske argument. Han påpegede f.eks., at de genfundne grønlændere var af "voris Baggers [dansk-norske] Æth", samtidig med at kongen var blevet anerkendt som "Høwffding" fra arilds tid. Disse to elementer, altså de historiske rettigheder og slægtskabet mellem undersåtterne, gjorde efter Lyschandens mening, at ingen i samtiden kunne betvivle den vedvarende "Adtkom oc Ræt", som kongen havde til Grønland.

Inddragelse af den norrøne historie gav en meningsfuld anvisning på, hvordan den fornyede relation til Grønland og grønlænderne skulle forstås. Derfor skrev Bielke og Lyschander som de gjorde, og derfor valgte Christian IV i 1605 at "tillschicke [...] en af woris undersaather, som wij nyligen haffuer bekommet fra wortt land Grønland" til historikeren Arild Huitfeldt, der var lensmand på Drags-

57 Bielke: 'Relation', 36-48, v. 1-480; Lyschander: *Den Grønlandske*, fra 770 til 1605, jf. Lundgreen-Nielsen: *C.C. Lyschandere*, 135-243, v. 1-4244; Sandmo: *Tid*, 73-104.

58 Lyschander: *Den Grønlandske*, Til Læseren, jf. Lundgreen-Nielsen: *C.C. Lyschandere*, 131-132, v. 29-44.

holm Slot, så grønlanderen kunne "lere woris danske tungemaall".⁵⁹ Eftersom Grønland blev betragtet som et dansk-norsk biland, så gav det mening at indregne de genfundne grønlandere blandt kongens undersætter, og derfor var det en selvfølge, at grønlanderne talte en slags oldnordisk, der f.eks. mindede om islandsk.⁶⁰ Kongens ønske om, at inuitten skulle "lere woris danske tungemaall" betød ikke, at han anerkendte grønlanderens inuitiske ophav. Grønlanderen antoges tværtimod for at være norrøntalende, og derfor var det fordelagtigt, hvis han kunne tale samtidsdansk. Det ville være en fordel i forhold til at skaffe mere historisk viden og fremme den fornyede kontakt med bilandet. Når kongens opfattelse af grønlanderne som "woris undersaaether" endvidere forbindes med Lyschanders bemærkning om, at grønlanderne var af "voris Baggers Æth", så bliver det tydeligere, at der antageligt ikke blev gjort væsentlige tanker om, hvorvidt de genfundne grønlandere var efterkommere efter de norrøntalende nordboere, eller om de var efterkommere efter sagalitteraturens inuitiske skrællinger.⁶¹ Den rodfæstede kontinuitetstanke gjorde givetvis, at det var svært – eller ubekvem – at forestille sig, at grønlanderne ikke var nordboernes efterkommere.

Fremhævelsen af den norrøne historie og den genetablerede forbindelse kunne altså, med Lyschanders rammende ord, bruges til at fastslå over for "fræmmed omliggendis Riger oc Land", at Grønland fortsat tilhørte Danmark-Norge. En genoptagelse af den gamle handels- og skatteforbindelse til Grønland var blevet interessant som følge af sporadisk engelsk aktivitet, muligheden for at finde ædelmetaller i form af "Saturni skatt"⁶² og udsigten til at få andel i sjældne varer, f.eks. det helbredende enhjørninghorn fra "Søe Enhørningh" (narhval) og pelse fra "huide Børne",⁶³ der kunne afsættes imod en "kaastelig" fortjeneste.⁶⁴

Både Jens Bielke og Claus Lyschander, men også præsten Peder Claussøn, der ellers miskrediteres af Finn Gad på grund af sine vilde "vrangforestillinger",⁶⁵ tilbyder tilsammen en række vigtige nuancer til det tidlige 1600-tals opfattelse af Grønland. Historikeren Bo Poulsen har i to artikler således påvist værdien af Claussøns Norge-beskrivelse, der også rummer en Grønland-beskrivelse, til at

59 Brev fra Christian IV til Arild Huitfeldt, 11. august 1605.

60 Den tankegang blev forfulgt i første halvdel af 1600-tallet. Kongemagten gav f.eks. sin tilladelse til at medføre islandske tolke til Grønland i 1652-54, fordi deres modersmål antoges at ligge tæt op ad det sprog, som de formodede norrøntalende grønlandere talte. Jf. fodnote 89.
61 Jf. fodnote 53.

62 Henviser til Romerrigets rige skatkammer, der havde plads i Saturns tempel. Her: god mulighed for at finde rigdom. Lyschander: *Den Grønlandske*, efter 1577, jf. Lundgreen-Nielsen: *C.C. Lyschanders*, 212, v. 3024-3025 og 236, v. 3967-3968.

63 Bielke: 'Relation', 50-51, v. 543-582; Lyschander: *Den Grønlandske*, efter 1577, jf. Lundgreen-Nielsen: *C.C. Lyschanders*, 206-207, v. 2799-2813; Claussøn: *Norriges*, 173, 182-183.

64 Lyschander: *Den Grønlandske*, efter 1605, jf. Lundgreen-Nielsen: *C.C. Lyschanders*, s. 228, v. 3628. Jørgen Kisbye-Møller angiver f.eks., at det narhvalkranium som Ole Worm havde lånt i 1630'erne havde en værdi på 8.000 rigsdaler. Jf. Kisbye-Møller: 'Isaac la Peyrère', 173-176.

65 Gad: *Grønlands historie før 1700*, 287.

højne forståelsen af det tidlige 1600-tals opfattelse af de norske farvande.⁶⁶ Selv om Poulsen ikke beskæftiger sig med beskrivelsen af Grønland, så viser hans behandling af den øvrige del af Claussøns bog, at den har mentalitetshistorisk kildeværdi – måske netop på grund af sine “vrangforestillinger”. I Bielkes, Lyschanders og Claussøns verden var Grønland placeret på verdens yderste rand, og det gjorde området ideelt for tilstedeværelsen af fantasivæsener som f.eks. enhjørninger, havfruer,⁶⁷ “Trolldhualer” og andre usædvanlige skabninger.⁶⁸ Der var et rationale i fortolkningerne. Narhvaler blev således til “Søe Enhjørningh” på grund af deres enlige, snoede stødtænder, imens prustende hvaler blev til havtrolde, der stræbte efter at sænke skibe.⁶⁹ Det isfyldte “Haffs farlighed”,⁷⁰ med dets “store monstra marina” eller “store forvoxne Creature met underlig skick oc skabning”,⁷¹ tilførte dermed et afskrækkende islæt til et grønlandstogt. Såfremt landgang lykkedes, så var belønningen potentielt stor. Udsigten til “kaastelig” varer og muligheden for at finde “Saturnii skatt” må have øget lysten til at trodse de grønlandske farvande. Grønland havde således et skær af “Effventyr” over sig.⁷² Ordet “Effventyr” rummede konnotationer af både ‘det farlige’ og ‘det utrolige’ i begyndelsen af 1600-tallet.⁷³ Fabelagtige og historiske elementer var altså stærkt indvævet i den dansk-norskes elites forestillinger om Grønland. Forfattere som f.eks. Lyschander synes at have brugt sammenstillingen imellem det fabelagtige og historiske til yderligere at fremhæve den ære, der kunne vindes, hvis forbindelsen til det gamle biland blev genetableret. Sammenstillingen satte helt tydelige spor i det sporadiske kildemateriale om Grønland før 1660, og forestillingerne kom bl.a. til at påvirke 1636-togtet, der diskuteres senere i artiklen.⁷⁴

66 Poulsen: ‘The renaissance sea’, 284-292; Poulsen: ‘Sekulariserede søslanger’, 53, 65-66.

67 Der findes mig bekendt én enkelt beretning om en havfrue i grønlandske farvande. Beretningen stammer fra 1654-togtet til Grønland. Selv om beretningen er yngre end Bielke, Lyschander og Claussøn, så var tilstedeværelsen af havfruer givetvis ikke en fremmed tanke for dem. Erichsen: *Udtog*, 39; Pingel: ‘Om de vigtigste Reiser’, 723.

68 F.eks. Bielke: ‘Relation’, 51, v. 553-582; Lyschander: *Den Grønlandske*, efter 1605, jf. Lundgreen-Nielsen: *C.C. Lyschanders*, 255, v. 4701-4703; Claussøn: *Norriges*, 182. For mere om ikke-empiriske væsener i 1600-tallets historieskrivning om nordboerne, se Jónsson: *Arngri-mi*, 21-23.

69 Om rationalitet i det magisk-religiøse verdenssyn i 1600-tallet, se f.eks. Wittendorff: ‘Fire stolper’, 214-248; Fink-Jensen: ‘Ole Borch’, 35-68; Dawes: ‘The rationality’, 33-58. Om den tidligmoderne opfattelse af megafauna som monstre, se f.eks. Poulsen: ‘The renaissance sea’; Poulsen: ‘Sekulariserede søslanger’; Brito og Vieira: ‘A sea-change’.

70 Claussøn: *Norriges* 180.

71 Claussøn: *Norriges*, 179.

72 For eksempler, se Lyschander: *Den Grønlandske*, efter 1583 og 1605, jf. Lundgreen-Nielsen: *C.C. Lyschanders*, 216, v. 3186-3197 og 255, v. 4680-4691.

73 Otto Kalkars Ordbog, opslag “Ævent[ur], [æmtyr]” (5.10.2018). Kalkar benytter sågar et eksempel fra Lyschanders *Den Grønlandske Chronica* til at illustrere de forskellige betydninger af ordet.

74 De fabelagtige elementers aftagende betydning fra midten af 1600-tallet bliver løbende diskuteret i artiklen og fodnoterne, se f.eks. fodnote 103, 106 og 111.

Sammenstillingen af de fabelagtige og historiske elementer skabte for datidens dansk-norske elite attraktive og prestigøse forestillinger om Grønland. Danmark-Norges rettigheder skulle således forsvares, hvis de blev truet. I 1606 havde dansk-norske skibe ifølge englænderen Samuel Purchas, tvunget engelske skibe til at vende omkring ved Island. Purchas skrev i sin kommentar til hændelsen, at det var sket, fordi danskerne var “enuious perhaps that the glory of the Discouery [af Grønland] would be attributed to the English”.⁷⁵ Purchas’ udlægning harmonerede kun delvist med den dansk-norske opfattelse. Opdagelsen af Grønlands herligheder ville naturligvis give prestige, og den var Danmark-Norge opsat på at beholde for sig selv. Set med dansk-norske øjne var ‘opdagelsen’ dog snarere en genopdagelse af et biland, der siden arilds tid havde tilhørt kongemagten. Imødegåelse af den engelske aktivitet og ønsket om at genetablere den gamle forbindelse var uden tvivl blandt grundene til, at Christian IV i 1607 instruerede sine kaptajner til “aldting gjøre vnderdanig relation [for kongen om Grønland] och med ingen her i riget eller anden om fornefnste kaaesz noget tale, medens holde det hoesz dennem selffuer”, samtidig med at skibene skulle prøve at kontakte Grønlands høvedsmand og lede efter mulige “sölffbierge” på kysten.⁷⁶ Kursen skulle hemmeligholdes, så genoptagelsen af de gensidige forpligtelser og udnyttelsen af landets rigdomme kunne foregå uforstyrret.

Efter 1607 blev den kongelige indsats i de grønlandske farvande dog indstillet. Kun Jens Munks kortvarige ankring i Østcanada i 1619, som han betragtede som del af det norrøne Grønland, og hvor han som nævnt lod “opsette Kongl. Majest. Vaaben og Navn Christianus qvartus” to steder, giver et glimtvis indtryk af datidens geografiske usikkerhed om Grønlands placering og kongens vedvarende interesse for bilandet.⁷⁷ Jeg mener, at Munk opfattede de to steder som en del af det norrøne Grønland, eftersom hans mandskab undlod at opsætte lignende symboler, da besætningen, endnu fuldtallig og rask, gjorde vinterkvarter i Hudsonbugten. Sidstnævnte ville jo unægtelig have været meget mere oplagt end førstnævnte, hvis de – eller kongen – ønskede en kolonial territorialmarkering. Det var tilsyneladende ikke hensigten.⁷⁸ Eftersom lignende våbenmærker også blev opsat på Spitsbergen i 1623, der uomtvisteligt lå indenfor kongens grænser, så burde det dermed være muligt at tolke Munks handlinger som en hævvelse af etablerede ejendomsrettigheder.

75 Purchas: *Pvrchas*, 827.

76 Instruks fra kong Christian IV til Carsten Richardsøn og James Hall, 6. maj 1607.

77 Jf. Munk: *Navigatio septentrionalis*, 20, 24. Munk var landet i det nuværende Østcanada, da han opsatte kongemærkerne, men de sydlige dele blev opfattet som en del af Grønland. F.eks. skrev Peder Hansen Resen i 1687, at “Af disse områder [som Munk besøgte, og som hører til Grønland] er nogle måske dele af Amerika, men ingen af disse områder er så udforskede, at dette kan afgøres her”. Resen: ‘Groenlandia’, 20-21, se også 56, 124, 146-147. For tanker om kongens rettigheder i “Vinland”, se Vídalín: ‘Den tredie Part’, 59.

78 Munk: *Navigatio septentrionalis*, 25-49.

Den sporadiske interesse for Nordatlanten rettede sig med forøgede og fokuserede kræfter imidlertid imod Spitsbergen imellem 1610-60. Kun Grønland-togterne i 1636 og 1652-54 genoptog forbindelsen til Vestgrønland. Samtidig gled initiativet fra kongemagten til private aktører. Fra 1634 forenede nogle københavnske købmænd sig i et kompagni, der arbejdede for, at "seilatzten udi Noer søen vnder Island och Grøenland kunde [...] igien efterstrebis och opsøgis".⁷⁹ På den baggrund formulerede de en ansøgning til kongen om ret til at besejle Nordhavet – altså alt hav imellem Grønland og Novaja Zemlja. Ansøgningen krænkede andre dansk-norske købmænds rettigheder.⁸⁰ I 1636 udstedte Christian IV et privilegiebrev, der dog kun tillod besejling af "Vor och Cronens Land Grøenland" – altså Vestgrønland. For ikke at levne plads til tvivl klargjorde et forbud, at kompagniet ikke måtte besejle andre af kongens nordlige farvande.⁸¹

Udover at det er interessant, at kongen endnu engang udpegede Grønland som biland, så omtaler kongen igen grønlænderne som "Wore Undersater". Samtidig nævntes overvintring for første gang og kun som mulighed i nødstilfælde; skibene havde imidlertid kun tilladelse til at overvintre på Island og Færøerne. Muligheden blev slet ikke nævnt i forhold til Grønland. Undladelsen kan hænge sammen med frygten for det barske arktiske klima og Munk-ekspeditionens tildragelser ca. 15 år forinden. Omvendt ville overvintring ikke være et problem, hvis skibene fandt en (norrøn) bosættelse på kysten. Det kunne Munk ikke i Hudsonbugten. Selv om det ikke kan vides med sikkerhed, så må der næsten have været andre hensyn i spil. Udeladelsen kan dermed også fortolkes som et hensyn til at opretholde den omtalte overenskomst, der formelt endnu ikke var opsagt, og som rimeligvis lovede Grønland selvstyre med fritagelse for bl.a. overvintring af dansk-norske skibe og søfolk.

Andre forhold er mere sikre. Kongen beordrede således, at der udførtes "it par Unge personer aff Lansens indføde", så de kunne oplæres i protestantisme og samtidsdansk.⁸² Det sidste forhold blev udlagt af Finn Gad som en "spæd kolonisationstanke",⁸³ men det er forkert. Gad overser fire vigtige forbehold. For det første måtte mandskabet tilsyneladende ikke overvintre i Grønland; de måtte kun etablere og vedligeholde den gamle sejlroute. For det andet ønskede Frederik II allerede i 1579 at reformere de katolske grønlændere, og det er givetvis det samme, der sigtes til i 1636, idet grønlænderne fortsat omtaltes som kongens undersåtter. For det tredje overser han, at Christian IV allerede i 1605 sendte en

79 Skipperlavets Skrå, 22. december 1634, 141; Marquard: *Kancelliets Brevbøger*, 381-382, 415-417.

80 Især Braems-brødrenes rettigheder ved Spitsbergen. Dalgård: *Dansk-norsk hvalfangst*, 204-206; Gad: *Grønlands historie før 1700*, 280-281.

81 Privilegiebrev udstedt af Christian IV, 18. februar 1636, 1. RA: Særligt stillede landskaber.

82 Privilegiebrev udsendt af Christian IV, 18. februar 1636, 1-3. RA: Særligt stillede landskaber.

83 Gad: *Grønlands historie indtil 1700*, 280-281. Jf. Dalgård: *Dansk-norsk hvalfangst*, 204-206; Nielsen: 'Det dansk-grønlandske', 78.

grønlænder til Dragsholm Slot for at lære samtidsdansk. Og for det fjerde var ordet "indføde" i 1600-tallets Danmark-Norge en neutral betegnelse for 'indbygger' i f.eks. landsdele og bilande.⁸⁴ Der var altså ikke noget som helst 'kolonialt' over privilegiebrevet – jævnfør Jürgen Osterhammels nævnte definitioner.⁸⁵ Hensigten var snarere, at grønlønderne som nordboernes efterkommere skulle rustes til at (gen)indtræde i forbindelse med moderlandet på en så ligeværdig måde, som relationen mellem moderlandet og bilandet kunne tillade. Der synes fortsat ikke at være gjort nogen væsentlige tanker om grønløndernes ikke-skandinaviske ophav.⁸⁶

Kompagniet led en krank skæbne. De grønløndere, som på kongens ordre var bortført, sprang i druknede den under hjemreisen. Samtidig medførte skibet en stor mængde mineralprøver "der an Farbe vnd schwere dem Golde gleich gewesen", men som ved efterprøvning blot viste sig at være sand, der havde "pas vn petit grain d'or". Foretagendet var angiveligt blevet så pinligt, at købmændene følte sig tvunget til, for "Schimpff zu vermeiden", at lade mineralprøverne kaste i Øresund.⁸⁷ Tidens fremtalte og fabelagtige forestillinger om bl.a. "Saturnii skatt" lader til at have inficeret togtet med en guldfeber, der i sidste ende aflivede kompagniet. Kompagniet opgav sejladsen samme år, selv om det på papiret tilsyneladende endnu virkede i 1640'erne.⁸⁸

I 1652 blev forbindelsen til Grønland på ny genoptaget, da generaltoldforvalter Henrik Müller fik monopol på besejlingen af Grønland. I privilegiebrevet trak Frederik III på tankemønstre, der var mindst 100 år gamle. Grønland omtaltes som en "Dependence af Vort Rige Norge", det blev tilladt at medføre islændinge som tolke,⁸⁹ og mandskabet fik forbud imod at overvintre.⁹⁰ Det lykkedes Müller at opretholde forbindelsen fra 1652-54. Hans skibe indhandlede adskillige "Eenhorn",⁹¹ og hjemførte nogle grønløndere. Skibene drog desuagtet på

84 Otto Kalkars Ordbog, opslag "Indføde" (29.05.2019).

85 Osterhammel: *Colonialism*, 6.

86 Jf. fodnote 53 og 61.

87 Peyrère: *Relation*, 188-198; Olearius: *Aussfürliche*, 176.

88 Dalgård: *Dansk-norsk hvalfangst*, 204-206; Gad: *Grønlands historie indtil 1700*, 280-281. Isaac la Peyrère kunne efter en samtale med kompagniets ledere ca. 1643-44 anføre, at Grønland-kompagniet fra 1636 endnu eksisterede. Peyrère: *Relation*, 188.

89 Privilegiebrevet anfører, at det "Skall dennem vere tilladt at bruge og antage nogle Islender, som de til Fischeriet kand behøffue och dennem maa schie med deris Sprog, som med Grønløndernis nogenlunde schall komme ofuer ens, kunde vere behielpelige". Sammenholdt med ordlyden i andre dele af privilegiebrevet antydes, at der endnu ikke blev gjort nogen væsentlige tanker om, hvorvidt grønlønderne var nordboernes efterkommere eller ej. Således forventedes, at islænderne ikke alene kunne bruges til hvalfangsten, men de kunne også bruges som tolke, fordi de "nogenlunde schall komme ofuer ens" med grønløndernes sprog. Privilegiebrev udstedt af Frederik III, 15. april 1652.

90 Privilegiebrev udstedt af Frederik III, 15. april 1652.

91 Erichsen: *Udtog*, 11, 30, 35.

hvalfangst ved Island for at dække et tiltagende underskud.⁹² I 1654 gav Müller også op. Grønland blev således fortsat anset som biland, hvormed der højst kunne etableres en handelsforbindelse på de gamle præmisser. Derfor giver det dårlig mening, når Gad – nu i et andet årti – fremfører, at der frembrød en “kolonisationstanke” i 1650’erne.⁹³ Alt var som det plejede. Fra midten af 1660’erne blev interessen for Grønland igen vakt til live. Men denne gang var der ændringer på vej.

GRØNLAND SOM MULIGT KOLONILAND

Danmark-Norges imaginære herredømme over Grønland blev i tiltagende omfang udfordret fra 1660’erne. I perioden 1660-1700 steg den hamborgske og nederlandske skibstrafik i Davisstrædet betragteligt. Hamborgske redere udsendte mellem 35-74 årlige skibe til strædet, mens nederlandske redere lykkedes at udsende op imod 150 skibe i de år, hvor Nederlandene ikke lå i handelskrig med England.⁹⁴ Interessen for Davisstrædet hang sammen med, at der op imod 1700 kom endnu større efterspørgsel efter hvalprodukter i Europa. Efterspørgslen kunne imødekommes takket være en stor bestand af grønlandshvaler i Davisstrædet. Derudover littede Den lille Istids lave temperaturer som nævnt hvalfangsten.⁹⁵ Selv om skibene hovedsageligt tog på hvalfangst, så skete det ofte, at de søgte ind til Vestgrønlands kyster for at handle med grønlænderne. De hamborgske og nederlandske aktiviteter formåede at sætte et begyndende præg på den materielle kultur i Vestgrønland. En tiltagende mængde af glasperler, jernkroge og uloer (kvindeknive) med jernblade er således blevet fundet under udgravninger af bopladser fra sidste del af 1600-tallet og fremefter.⁹⁶ Den hamborgske og nederlandske aktivitet, som udmærket var kendt i Danmark-Norge i 1660’erne,⁹⁷ udgjorde en direkte trussel imod det imaginære dansk-norske herredømme i Grønland.

Som om det ikke var nok, så var England sideløbende begyndt at barsle med planer om at etablere et Hudsonbugt-kompagni, der skulle konkurrere med Frankrig om den rige, nordamerikanske pelshandel, som allerede udgik fra Ny Frankrig. I 1670 blev Hudson Bay Company således oprettet med henblik på at igangsætte en engelsk kolonisation af Hudsonbugtens bagland.⁹⁸ Datidens kartografiske usikkerhed medførte uden tvivl, at de engelske og franske aktiviteter over for Vestgrønland fremstod som en trussel for den dansk-norske konge-

92 Erichsen: *Udtog*, 36, 46.

93 Gad: *Grønlands historie indtil 1700*, 284. Jf. Osterhammel: *Colonialism*.

94 Oesau: *Hamburgs*, 70-76; Vaughan: *The Arctic*, 77-95; Grant: *Polar imperative*, 81-83.

95 Vaughan: *The Arctic*, 77-95; Hacquebord: ‘The hunting’.

96 Dekker: ‘Meer dan vijftig jaren’, 371-385; Gulløv: *From middle ages*, 316, 391-405; Toft: *Livets ting*, 42-157, 223-233; Toft: ‘Mødet’, 14-17.

97 Notat af Arni Magnusson fra 1671; Vidalín: ‘Den tredie Part’, 43; Bobé: *Hollænderne paa Grønland*, 259-265; Gad: *Grønlands historie indtil 1700*, 372-376.

98 White: *The middle ground*, 10-145; Vaughan: *The Arctic*, 117-122; Binnema: *Enlightened*, 49-73.

magt. Kun 50 år forinden havde Jens Munk jo rejst to kongelige ejendomsmærker på den østlige side af Davisstrædet i den tro, at området var en del af Grønland. I 1647 mindede den lærde Isaac la Peyrère endda det fransktalende Europa om disse territorialmarkeringer, da han i *Relation dv Groenland* skrev, at Munk "y arbora le nom, & les armes dv Roy de Danemarc".⁹⁹ Alligevel var det svært for England, Frankrig, Hamborg og Nederlandene at tage tandløse krav i det dansk-norske randområde mere alvorligt, end hvad den diplomatiske etikette påbød.

Frederik III valgte derfor at udnytte stadfæstelsen af enevælden i 1665 til at indvæve sine grønlandske krav i absolutistisk symbolik. Under *Kongeloven* satte kongen således et guldsegl, hvori isbjørnen første gang optræder som symbol på ejerskabet af Grønland.¹⁰⁰ I 1668-69 lod kongen slå store speciedalere, hvor den grønlandske isbjørn optræder med de andre landsdelsvåben.¹⁰¹ Endvidere bestilte kongen en tronstol, den såkaldte Salvingstrone eller Narhvaltrone, der i dag findes på Rosenborg, og som meget iøjnefaldende benytter narhvalstand til stolebenene, armlænene og rygstøtten.¹⁰² Tronstolen blev fremstillet imellem 1665-70, og den blev første gang brugt ved Christian V's salving i 1671. Narhvalstænderne, eller enhjørninghornene, var et berømt og fabelagtigt symbol på Grønland,¹⁰³ og de var givetvis hjembragt på ekspeditionerne i 1650'erne, hvor danskerne som nævnt indhandlede adskillige "Eenhorn". Adam Olearius anførte endvidere, at kongen havde en stor mængde af narhvalstand i sit Kunstkammer,¹⁰⁴ og det virker sandsynligt, at håndværkerne bag Salvingstronen benyttede sig af den pulje.

Guldseglet, mønterne og tronstolen iscenesatte den stærke isbjørn og fabelagtige enhjørning som absolutistiske symboler på kongens herredømme i Grønland. Isbjørnen som motiv og narhvalstand som materiale var velvalgte til at iscenesætte kravene, fordi de var kendte symboler på Grønland. Seglets og tronstolens symbolik gik antageligt ikke de opmærksomme diplomater forbi, samtidig med at nogle af speciedalerne uden tvivl havnede i udlandet takket være handelscirculationen. Kravet kunne nærmest ikke fremstilles tydeligere. Symbolikken trak

99 Peyrère: *Relation*, 240.

100 Kongeloven, 14. november 1665, guldseglet. Jf. Grandjean: *Det danske Rigsvåben*, 105-106; Svane: *Det danske rigsvåben*, 121-140. Under Frederik III var bjørnen gående og skjoldmærket grønt, men under Christian V blev bjørnen opretstående, og skjoldmærket fik sin velkendte blå farve.

101 Hede: *Danmarks*, nr. 78-83, 48.

102 Salvingstronen. Kongernes Samling (KS): Riddersalen på Rosenborg Slot, inventar: 21-01.

103 I denne forbindelse er det mindre vigtigt, at 'enhjørningen' var ved at miste sin fabelagtige status. Lærde som f.eks. Ole Worm, Isaac la Peyrère og Adam Olearius anerkendte fortsat narhvaltandens medicinske egenskaber. Fra 1630'erne begyndte de alligevel konsekvent at omtale dyret som en "Poisson nommé par les Islandois NARWAL" eller "einer art Walfisch" efter de grundige undersøgelser, som Worm havde foretaget af et narhvalkranium. Brev fra Ole Worm til Isaac la Peyrère, 12. april 1645; Peyrère: *Relation*, 62-94, jf. illustrationen af narhvalen mellem 144-145 for citatet; Olearius: *Aussfürliche*, 175.

104 Olearius: *Aussfürliche*, 175.

på de velkendte forestillinger om bilandet – dog med fornyelser. Kongelovens guldsegl og enevældens tronstol understregede nemlig, at det var den enevældige dansk-norske konge, der suverænt bestemte forholdene i Grønland. Disse ændringer var en nødvendig betingelse for opgøret med de gamle og gensidige forpligtelser. Omslaget gav nemlig mulighed for på sigt at tale om 'kolonisation' med udgangspunkt i f.eks. nye, hierarkiske og regulerbare dansk-inuitiske relationer samt faste dansk-norske kolonibyer i landet. Alt i alt var der med andre ord ikke længere nogen grund til at frygte, at båndet til Grønland blev skåret over, som f.eks. Frederik II og Absalon Beyer troede i 1500-tallet. Det kunne i enevældens optik ikke lade sig gøre. Territoriet var automatisk bundet til fyrsten, der havde den absolutte jurisdiktion. Den tolkning giver mening, hvis symbolikken ses som reaktion på andre staters fremstød nær Grønland efter 1660. Tolkningen giver yderligere mening, hvis den ses i relation til de nævnte ændringer i territorialforståelsen, der var blevet knæsat med Den Westfalske Fred i 1648, og som sammenknyttede 'territorium' og 'jurisdiktion'.

Nyere og ældre forskning har diskuteret, om de nye statsretlige symboler for Grønland, hvoraf Salvingstronen besynderligt nok altid forbigås, har forbindelse til 1650'er-togterne. Udlægningen tager hverken højde for de nævnte politiske udviklinger, eller forklarer hvorfor ingen af de tidligere togter, gav anledning til at skabe et grønlandsk landsdelsvåben.¹⁰⁵ Skabelsen af det grønlandske landsdelsvåben i 1660'erne var derimod en bevidst reaktion på et tiltagende suverænitetsproblem, som Danmark-Norge ellers ikke kunne gøre ret meget ved. Løsningen blev et symbolsk udtryk, der pegede bagud og fremad i tid. Forestillingerne om Grønland som et gammelt biland blev med andre ord iklædt et nyt og tidssvarende tankegods, der udpegede Grønland-territoriet som et rum for fyrstens absolutte jurisdiktion. Samtidig spillede øget viden om de ikke-norrøne grønlandere tilsyneladende ingen direkte rolle for omslaget i 1660'erne. Det kan hænge sammen med, at deres ekspliciterede tilstedeværelse risikerede at udfordre kongemagtens vigtige kontinuitetskrav på et kritisk tidspunkt. Men det kan også hænge sammen med, at ingen endnu var sikker på, hvorvidt enkelte lommer af nordboere overlevede langs med kysten, hvorfor der ikke var grund til at inddrage inuit. Kilderne giver højst mulighed for kvalificeret spekulation på det punkt.¹⁰⁶ Omslaget markerede altså hovedsageligt, at der var ændringer på vej i den dansk-norske opfattelse af Grønland som territorium. Inuit kom først

105 F.eks. Bobé: *Hollænderne paa Grønland*, 263; Bobé: *Opdagelsesrejser*, 18; Gad: *Grønlands historie før 1700*, 286-287; Gulløv et al.: *Grønland*, 24.

106 Indtil midten af 1700-tallet mente visse iagttagere, at de inuitiske grønlandere på en eller anden måde var beslægtet med nordboerne. Derfor mente f.eks. Hans Egede så sent som i 1720'erne, at han genkendte norske ord i inuiternes sprog. Derudover udgik flere ekspeditioner i 1700-tallet med henblik på at finde overlevende nordboere. Se f.eks. Nielsen: 'Den ældste', 153; Møhlholm Olesen: 'Hvorfor genoplivede'.

ca. 10-15 år senere til at spille en rolle i tankerne om at genvinde Grønland ved at igangsætte en kolonisation.

Juraprofessor Peder Hansen Resen skrev i 1687 en større afhandling om Grønland, der sammenfattede datidens viden om det fjerne land. Trods afhandlingens opdaterede indhold var den opbygget ligesom de Grønland-tekster, som bl.a. Peder Claussøn, Isaac la Peyrère og Adam Olearius havde skrevet. Resen foretog således en annalistisk gennemgang af nordbohistorien, redegjorde for naturen samt beskrev grønlændernes sprog og livsform.¹⁰⁷ Afhandlingen adskilte sig dog fra de tidligere tekster på afgørende punkter. Resen gav nemlig også anvisninger på, at Grønland alene kunne genvindes ved at kolonisere (bi)landet med maritime enklaver, og hvorfor det juridisk set var legitimt at slå ind på den vej. Resen skrev, at:

Grønland kan genvindes alene ved at tage det i besiddelse, hvilket ville være en særdeles god ide. For det første fordi vi ville få del i de meget nyttige og værdifulde ting, som dette område frembringer med de deraf større indtægtsmuligheder. Dernæst fordi det danske rige ville blive større, og det mistede område, som de indfødte [grønlændere] med urette bebor, ville komme tilbage til dets tidligere og retmæssige besidder kongen og herskeren over Danmark [...] Rent juridisk fordi [grønlænderne] ikke alene er fødte af samme blod som vi, men også nyder vort gæstevenskab, fordi de bor på dansk territorium.¹⁰⁸

Afhandlingen benyttede således flere tidstypiske synspunkter til at skabe et argumentationskompleks, der retfærdiggjorde en genvinding af Grønland gennem kolonisation. Merkantilismens ambition om at øge statens velstand fungerede som den økonomiske drivkraft, der skulle tilskynde og understøtte kolonisationen. Resen gjorde således op med bilandstanken, der højst tillod genetableringen af de gamle handelsruter og gensidige forpligtelser, og som forbød bosættelse. Juraprofessoren foretog derfra et greb, der ser ud til at forbinde den norrøne historie med det nye princip om fyrstens absolutte jurisdiktion i sit territorium. Grønlænderne var ikke længere "Wore Undersater", der nød visse etablerede rettigheder. I 1687 var grønlænderne blevet et halvfremmed folkeslag, der ganske vist var "fødte af samme blod som vi", men som alligevel

107 Resen: 'Groenlandia', 14-154. Jf. Claussøn: *Norriges*, 170-185; Peyrère: *Relation*, 62-273; Olearius: *Aussfürliche*, 163-179.

108 Resen: 'Groenlandia', 156-157. For brug af Kisbye-Møllers oversættelse i lingvistisk og historiefaglig forskning, se f.eks. Van der Voort: 'Eskimo pidgin', 164; Nordisk Ministerråd: *Forskningsaktiviteter*, 93; Fortescue, Mithun og Evans: *The Oxford Handbook*, 414, 1018; Kjærgaard: 'Kolonihistorie', 140 og fodnote 6. Jf. Resen: *Descriptio Færoarum, Islandiæ et Grönlandiæ*. Ny Kgl. Samling (NKS), 1088. fol.

nød Danmark-Norges "gæstevenskab", fordi de "bor på dansk territorium".¹⁰⁹ Grønland kunne fremdeles kun genvindes "ved grundlæggelsen af en koloni", der skulle beskyttes af bevæbnede kolonister og et fæstningsværk. På sigt skulle kolonisterne ydermere omvende de ikke-kristne grønlandere.¹¹⁰ Selv om Resen virker lettere inkonsekvent, så er det muligt at forklare og indplacere hans synspunkt. Resen positionerede sig midt ind i samtidens akademiske debat om grønlandernes ophav, der i stadig stigende grad betragtede grønlanderne som ikke-skandinaver.¹¹¹ Nybruddet hos Resen bestod således i hans opgør med den etablerede forståelse af den dansk-norske relation til Grønland og dets befolkning. Resen forstod relationen mellem Danmark-Norge og Grønland som mere dynamisk, hierarkisk og regulerbar end de tidligere omtalte aktører før 1660.¹¹² Nu var de stedlige og halvfremmede grønlandere blevet tilføjet til ligningen som en befolkning, der kunne hierarkiseres og reguleres. Det blev ikke diskuteret før 1660. Resens ideer vakte tilsyneladende genklang. På den ene side findes der flere afskrifter af hans manuskript i Det Kgl. Bibliotek, der har tilhørt medlemmer af datidens elite.¹¹³ Og på den anden side minder Resens ræsonnement om de tanker, som bl.a. den lærde Arngrímur Thorkilsson Vídalín fremførte i 1703. Vídalín var dog noget mere konsekvent end Resen, og betragtede "de grønlandske vilde" som et fuldstændig fremmed folkeslag, der kun kunne undertvinges ved at "besette det med folch", "opsøge beqvem platz til Een byis bygning" og udsende 500 dansk-norske familier til landet.¹¹⁴ Dermed mente Vídalín, at en succesrig kolonisation

109 Historiker Thorkild Kjærgaard har udlagt Resens brug af begrebet "gæstevenskab" som et udtryk for, at danskerne i 1600-tallet betragtede grønlanderne som "landsmænd". Resen skriver ganske vist, at de dansk-norske og grønlandske folkeslag er blodsbeslægtede. Alligevel holder Resen muligheden for deres ikke-skandinaviske ophav åbent ved at omtale dem som gæster, der "med urette bebor" det dansk-norske territorium. Dermed synes Resen ikke at betragte grønlanderne som fuldgyldige "landsmænd". Kjærgaard: 'Kolonihistorie', 140 og fodnote 6. Jf. fodnote 107, 108.

110 Resen: 'Groenlandia', 158.

111 La Peyrère spekulerede over, hvorvidt Grønland var landfast med Asien eller Nordrusland (Tartariet). Olearius mente på baggrund af sit møde grønlandere og sine rejser i Rusland, at grønlandernes "Sprache vnd Aussrede fält auch auff die Tartarische art", og han var derfor sikker på, at de kom derfra. Denne tankegang blev forfulgt af Vídalín, der skrev, at grønlanderne var "Tartarers og Samojeders afkom". Resen skelnede kraftigt imellem civiliserede (norske) og uciviliserede (inuitiske) grønlandere i 1687. Hans Egede og andre troede et stykke op i 1700-tallet fortsat, at inuitterne var beslægtet med nordboerne. Peyrère: *Relation*, 207-208; Olearius: *Aussfürliche*, 170; Vídalín: 'Den tredie Part', 60; Resen: 'Groenlandia', 68; Høiris: 'Eskimoen', 97-123; Nielsen: 'Den ældste'. Jf. fodnote 109.

112 Jf. brødtekst ved fodnote 53, 61 og 86.

113 Kisbye-Møllers oversættelse tager udgangspunkt i det af manuskripterne, som helt sikkert har været i Resens hænder. Kisbye-Møller: *Peder Hansen Resen*, 12.

114 Arngrímur Vídalín skrev således, at "Grønland hører, iure veteris occupationis, Noriges og, per consequens Danmarkis Crone til, saa er det og ingen urett, at // forjage de grønlandske vilde fra de stæder, som de hafver enten forjaget vor [norrøne] Colonie, eller i det ringeste trengt dend haardeligen, og gjort dend stoer ofverlast". Vídalín: 'Den tredie Part', 60; Gad: *Grønlands Historie 1700-1782*, 6-7. Jf. Vídalín: 'Den tredie Part', 57, 63, 67.

af Grønland kun kunne ske, hvis det blev taget i fuld besiddelse ved hjælp af bosætterkolonialisme. Fra forskellige sider blev Grønland således i stigende grad hierarkiseret som et muligt koloniland, der kunne reguleres af den dansk-norske kongemagt, stærke maritime enklaver og/eller talrige fastboende kolonister. Selv om forestillingerne om bilandet fortsat spillede en legitimerende rolle i forhold til at 'genvinde' Grønland, så blev tankerne om, hvordan det mere konkret skulle foregå til stadighed mere koloniale. Der var altså ikke længere nogen grund til at opretholde den nogenlunde statiske og ligestillede relation til det gamle biland, der herskede før 1660.¹¹⁵ Dermed synes Resen, og lidt senere Vídalín, at udvikle på de muligheder, der skabtes med omslaget fra 1660'erne.

Videreudviklingen hang på den ene side sammen med, at dansk-norske lærde – takket være øget international aktivitet i området og ældre kollegers arbejder – var blevet mere klare over, at inuit næppe var nordboernes direkte efterkommere, samtidig med at de fabelagtige forestillinger om landet som nævnt aftog.¹¹⁶ Udviklingen hang på den anden side også sammen med omslaget i opfattelsen af Grønland som territorium fra 1660'erne, der igen var knyttet til enevældens indførelse og de ændrede territorialforståelser. Enevælden tillod ikke længere ikke-kongelige særrettigheder i at bestå, hvilket bl.a. kom til udtryk i stadfæstelsen af *Kongeloven* og afskaffelsen af håndfæstningerne.¹¹⁷ Ud fra den logik var den tidligere omtalte overenskomst ugyldig. Enevældens indførelse er givetvis hovedårsagen til, at forestillingerne om de gensidige forpligtelser og respekten for Grønlands selvstyre ikke længere var relevante. Forpligtelserne gik én vej, og det var imod kongemagten. Alle disse forhold var nødvendige betingelser for, at det blev muligt at hierarkisere og regulere de ikke-norrøne grønlændere. Derfor er det måske ikke så mærkeligt, at videreudviklingen først indtraf fra 1670'erne. Resen og Vídalín fastslog således, at det var kongens suveræne ret at regulere de indre forhold i Grønland – herunder den stedlige og (halv)fremmede befolkning. Resen og Vídalín blev dermed tidlige fortalere for indre konsolidering og regulering. Købmænd, andre lærde og kongen fokuserede derimod fortsat på den ydre konsolidering og regulering, der i lyset af den fremmede aktivitet var en nødvendig betingelse for, at der overhovedet kunne skabes en kolonial situation.

Allerede i 1673-74 havde købmanden Jørgen Thormøhlen sendt et skib til Grønland i den hensigt at lade besætningen "im lande wonend bleiben, mit wilden handlen auch die fischerei einrichten solte". Skibet blev dog opbragt i Nordatlanten og sejlet til Dunkerque. Da skibet endelig blev frigivet efter pres fra Danmark-Norge, så var den ombordværende, nederlandske kendtmand død.¹¹⁸ Selv om søgnet fik et uheldig udfald, vidnede det ikke desto mindre om ændringerne, der

115 Jf. definitionsafklaringen i slutningen af indledningen.

116 Jf. fodnote 103 og 111.

117 Frederik III underskrev ved sin tronbestigelse i 1648 den sidste håndfæstning.

118 Vídalín: 'Den tredie Part', 54-55; Pingel: 'Om de vigtigste Reiser', 726-727.

var indtruffet takket være omslaget i 1660'erne. Fremdeles skulle fast bosættelse, kystnær hvalfangst og helårlig samhandel bære det givne Grønland-kompagni. Dermed var den 100-årige ambition om at opsøge de norrøne bosættelser med henblik på at handle og opkræve skat – ligesom i arilds tid – ikke længere hverken interessant eller mulig. Sammenløbet af dårlige handelsresultater, ændrede territorialforståelser, tilstedeværelsen af "wilden" grønlandere og de fremmedes aktiviteter kaldte formentlig på en mere aktivistisk (koloni)politik, der muliggjorde anlæggelse af maritime enklaver.

I 1683 foreslog hofhistoriograf Thormod Torfæus at igangsætte en virkelig kolonisation af Grønland. Der skulle udsendes soldater og hverves islandske kolonister. De islandske kolonister var ifølge Torfæus vant til det kolde klima, og så udstrålede de kontinuitet, fordi de var så nært beslægtede med nordboerne. For at beskytte kolonien imod grønlandernes overfald og svenske fremstød skulle der "bygges et Casteil Vester paa Landet".¹¹⁹ På Torfæus' tid var det almindeligt, at koloniseringsforsøg indbefattede et større mandskab, der opførte en fæstning.¹²⁰ I modsætning til Resen havde Torfæus et klarere fokus på ydre konsolidering og forsvar af koloniens strategiske position, sideløbende med at han advokerede for tanken om (islandsk) bosætterkolonialisme. Begge ønskede ikke desto mindre at anlægge maritime enklaver langs vestkysten, hvorfra den militære og handelspolitiske kontrol med Grønland og Nordatlanten kunne rodfæstes. Selv om Torfæus' forslag endte i syltekrukken, afholdt det ikke kongemagten fra at markere sin ydre konsolideringstrang i Grønland på en direkte måde. I 1691 udsendte Christian V en proklamation til Hamborg, der forbød hanseatisk skibsfart ved Vestgrønland. Endskønt proklamationen skal ses som en reaktion på den samtidige konfliktprægede relation til Hamborg,¹²¹ og selv om forbuddet var ganske tandløst,¹²² så er det specifikt kongemagtens tanker om kongens enevældige ret til at regulere forholdene i Grønland-territoriet, der er interessante. Proklamationen anførte, at:

119 Torfæus' blik for en mulig svensk interesse for Grønland hang sammen med datidens dansk-svenske kappelstrid om landområder, men det hang givetvis også sammen med, at lærde islændinge i 1682, altså året forinden, var blevet hyret af Sverige til at indsamle norrøne manuskripter i Island for at glorificere og legitimere svensk historie. Alt dette fremstod som en trussel – også imod Grønland. Brev fra Thormod Torfæus til Christian V, 18. januar 1683; Arnórsdóttir (2009): 'Erindring', 84-86.

120 Det var f.eks. sket i Trankebar (1620), på Guldkysten (1659) og St. Thomas (1672).

121 Igennem hele 1600-tallet stredes Danmark-Norge med Hamborg om overherredømmet på Elben og i selve hansestaden. Så sent som i 1686 forsøgte Christian V at underlægge sig Hamborg. På trods af sit tandløse krav så fik 1691-forbuddet en vis betydning for den senere forståelse af de dansk-norske muligheder for at regulere forholdene i Grønland-territoriet i begyndelsen af 1700-tallet. I 1720 henviste Hans Egede f.eks. til forbuddet, og han udvidede det endda til at omfatte alle "fremmede Nationer", der virkede i Grønland. Oesau: *Hamburgs*; Jensen og Bregnsbo: *Det danske imperium*, 145-146; Brev fra Hans Egede til kong Frederik IV, 4. juni 1720.

122 Efter forhandlinger mellem Danmark-Norge og Hamborg blev forbuddet ophævet i 1692. Jf. Oesau: *Hamburgs*.

en deel af Voris kiere oc tro Undersaatter [...] haver angiven at være bleven tilsinds [...] Grønlands Fart, som Vi nu paa een rom Tid haver ladet hvile, igien at optage; da [forbyder] Vi, som Enevolds Arve Konge og Herre over bemelte Grønland [...] herved Hænse-Stæderne i Tydskland, under hvad Skin og Prætext det og motte være, samme Fart.¹²³

Efter kongemagtens mening var det kongen, der som "Enevolds Arve Konge og Herre" havde jurisdiktion over Grønland og de omkringliggende farvande. Han kunne derfor tilstå eller forbyde besejling, og det skulle inden- og udenlandske aktører respektere. Forbuddet var måske nok tandløst, men det formåede stadigvæk at fremhæve kongemagtens (illusoriske) krav på suveræniteten og jurisdiktion i Grønland. Den afbrudte forbindelse, der havde bestået "i een rom Tid", svækkede ikke gyldigheden i kravet. Derimod tilførte det som følge af den norrøne historie mere legitimitet til kravet. Kongemagten trak altså tydeligvis på flere af de omtalte tankegange, der prægede opfattelsen af Grønland og dets befolkning efter omslaget i 1660'erne. Det gav kongemagten bedre mulighed for regulering end tidligere. På overgangen til 1700-tallet blev Grønland som territorium således forestillet, fremstillet og skabt som en iøjnefaldende hybrid imellem et ældgammelt biland og et muligt koloniland. Det kunne ske takket være landets norrøne historie og omslaget fra 1660'erne. Alt dette banede vej for den dansk-norske kolonisation af Grønland fra 1721.

KONKLUSION

Den dansk-norske elite opfattede Grønland som et biland i perioden ca. 1550-1660, hvor der endnu herskede gamle og gensidige forpligtelser. Da andre statsmagter i perioden oftere begyndte at optræde i områder, der blev anset som en del af det norrøne Grønland, så var det nødvendigt at genoptage den gamle forbindelse til bilandet. Interessen for Vestgrønland svingede i takt med den fremmede aktivitet i Davisstrædet. Ikke desto mindre var en genoptagelse af forbindelsen til Vestgrønland kun mulig med udgangspunkt i etablerede og gensidige forpligtelser, der angiveligt stammede fra arilds tid. Det er givetvis blandt årsagerne til, at periodens sæsonafhængige togter til Grønland prægedes af utilstrækkelige handelsresultater, der umuliggjorde en vedvarende forbindelse. I 1605-07, 1636 og 1652-54 lykkedes det at indhandle enkelte værdifulde varer. Utilstrækkeligt kendskab til Grønlands lumske farvande, fallerede drømme om ædelmetaller og fraværet af levende norrøne bosættelser til skatteopkrævning på gamle præmisser gjorde, at ambitionen ikke kunne indfries. Kun hvalfangst, fast bosættelse og helårlig samhandel rummede et potentiale, der kunne bære et handelskompagni. Fra 1660'erne indtraf et afgørende omslag, som gjorde det muligt at fore-

123 Christian V's forbud, 25. februar 1691.

stille sig en kolonisation på det grundlag. Øget viden om den inuitiske befolkning i Grønland gav tilsyneladende ikke anledning til omslaget. Først 10-15 år senere blev den inuitiske befolknings tilstedeværelse anvendt som en grund til at kolonisere Grønland.

Omslaget var præget af en ny sammenkobling imellem 'territorium' og 'jurisdiktion', enevældens indførelse i Danmark-Norge, andre statsmagters tiltagende aktiviteter i Vestgrønlands nærområde samt øget viden det gamle biland i almindelighed. Kongemagten, købmænd og lærde slap ikke tanken om det ældgamle biland, men den blev efter 1660 overvejende anvendt som løftestang til at fremsætte krav om jurisdiktion over Grønlands territorium, som igen kunne udnyttes til at regulere farvandet og handelen. Efter 1660 blev det i stigende grad muligt at tale om anlæggelse af enten maritime enklaver, storstillede bosættelser eller begge i forening. Og fra 1670'erne og 1680'erne tilføjedes inuit endvidere til regnestykket som subjekter, der også kunne hierarkiseres og reguleres. Tankerne pegede samlet set frem imod et koloniale projekt, der sigtede til monopolistisk at regulere Grønlands indre og ydre forhold. Omslaget indvarslede et opgør med den 100-årige ambition om at genoptage forbindelsen på de ældgamle præmisser. Således blev det fremdeles muligt at spekulere over f.eks. hierarkiske dansk-inuitiske relationer, territorial ekspansion, anlæggelse af faste maritime enklaver og igangsættelse af storstillede bosættelser i fjordene. Det var ikke set før. Dermed synes omslaget at overholde de kriterier, som ifølge Jürgen Osterhammel kendetegner 'kolonialisme'. Inkonsistensen i den dansk-norske debat om anlæggelse af maritime enklaver og/eller bosætterkolonier understreger ydermere, at der var tale om en ufærdig intellektuel proces, der pegede frem imod den egentlige kolonisation. Grønland blev i perioden ca. 1660-1700 således forestillet, fremstillet og skabt som en mærkværdig hybrid imellem et gammelt biland og muligt koloniland. Tilsammen tegnedes endvidere konturerne af en flerstrengt indre og ydre konsolideringsstrategi, som blev forfulgt og tilpasset efter, at Hans Egede tog kongens koloniale biland i besiddelse fra 1721.

LITTERATUR

Utrykt materiale

Kongeloven, 14. november 1665, guldseglet. Rigsarkivet (RA): <https://www.sa.dk/da/web-exhibition/kongeloven/> (12.12.2018).

Privilegiebrev udstedt af Christian IV, 18. februar 1636. RA: Særligt stillede landskaber og unionsriger, D12, Grønland, 1579-1741.

Resen, Peder Hansen: *Descriptio Færoarum, Islandiæ et Grönlandiæ*. Det Kgl. Bibliotek, Ny kgl. Samling (NKS), 1088. Fol.

Salvingstronen. Kongernes Samling (KS): Riddersalen på Rosenborg Slot, inventar 21-01.

Trykt materiale

Altekamp, Stefan: 'Italian Colonial Archaeology in Libya 1912-1942'. I Michael L. Galaty og Charles Watkinson (red.): *Archaeology under Dictatorship*, Boston: Springer, 2004, 55-71.

Arneborg, Jette: 'The Norse settlements in Greenland'. I Stefan Brink et al. (red.): *The Viking World*, New York: Routledge, 2012, 588-597.

- Arnorsdottir, Agnes: 'Erindring og ejendomsret: Jordejendommens kulturhistoriske betydning for islandsk identitetsdannelse i middelalder og tidlig moderne tid'. I Samuel Edquist (red.): *Tanker om ursprung*, Stockholm: Statens Historiska Museum, 2009, 81-94.
- Benton, Lauren: 'Legal spaces of empire: Piracy and the origin of ocean regionalism', *Comparative Studies in Society and History* 47 (4), 2005, 700-724.
- Beyer, Absalon: *Om Norgis Rige*, Bergen: Foreningen for Norsk Bokkunst, 1567 [udg. 1928].
- Birket-Smith, Kaj: *Jens Munk's Rejse og andre Danske Ishavsfarer under Christian IV*, København: C.A. Reitzels Forlag, 1929.
- Bielke, Jens: 'Relation Om Grønland'. I Flemming Lundgreen-Nielsen (red.): *Jens Bielke: Relation Om Grønland & Enn Lystig Disceptaz*, København: Hans Reitzels Forlag, 1607 [udg. 1990], 26-77.
- Binnema, Ted: *Enlightened zeal: The Hudson's Bay Company and scientific networks, 1670-1870*, Toronto: University of Toronto Press, 2014.
- Bobé, Louis: *Hollænderne paa Grønland*, København: Foreningen "De danske Alterhavsøer", 1915.
- Bobé, Louis: *Opdagelsesrejser til Grønland 1473-1806*, København: C.A. Reitzels Forlag, 1936a.
- Bobé, Louis: *Den grønlandske Handels og Kolonisations Historie indtil 1870*, København: C.A. Reitzels Forlag, 1936b.
- Bobé, Louis: *Diplomatarium Groenlandicum*, København: C.A. Reitzels Forlag, 1936c.
- Bregnsbo, Michael et al.: *Danmark og kolonierne: Danmark – En kolonimagt*, København: Gads Forlag, 2017.
- Brev fra Christian IV til Arild Huitfeldt, 11. august 1605. I Bobé (1936c), 14.
- Brev fra den pavelige nuntius i Bruxelles til pave Paul IV, december 1605. I Bobé (1936c), 14-15.
- Brev fra Hans Egede til kong Frederik IV, 4. juni 1720. I Bobé (1936c), 60-61.
- Brev fra Martin Frobisher til kong Frederik II, 21. marts 1587. I Bobé (1936c), 12-13.
- Brev fra Thormod Torfæus til Christian V, 18. januar 1683. I Bobé (1936c), 22.
- Brito, Cristina og Nina Vieira: 'A sea-change in the sea? Perceptions and practices towards sea turtles and manatees in Portugal's Atlantic ocean legacy'. I Kathleen Schwerdtner Mánez og Bo Poulsen (red.): *Perspectives on Oceans Past: A handbook of marine environmental history*, Boston: Springer, 2016, 175-191.
- Busck, Steen et al.: *Danmarks historie – I grundtræk*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2008.
- Christian V's forbud, 25. februar 1691. I Bobé (1936c), 24.
- Claussøn, Peder: *Norriges Oc Omliggende Øers sandfærdige Bescriffuelse*, København: Melchior Marzan, 1632.
- Dalgård, Sune: *Dansk-norsk hvalfangst 1615-1660 – En studie over Danmark-Norges stilling i Europæisk Merkantil Expansion*, København: G.E.C. Gads Forlag, 1962.
- Dawes, Gregory: 'The rationality of renaissance magic', *Parergon* 30 (2), 2013, 33-58.
- Degroot, Dagomar: *The frigid Golden Age: Climate Change, the Little Ice Age, and the Dutch Republic, 1560-1720*, Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- Dekker, Pieter: 'Meer dan vijftig jaren: vrije handel met de Eskimo's op Groenland', *It Beaken* 37 (6), 1975, 371-385.
- Dúason, Jón: *Grønlands statsretlige stilling i Middelalderen*, Oslo: Nikolai Olsens Bogtrykkeri, 1928.
- Dugmore, Andrew et al.: 'Norse Greenland Settlement: Reflections on climate change, trade, and the contrasting fates or human settlements in the North Atlantic Islands', *Arctic Anthropology*, 44 (1), 2007, 12-36.
- Elden, Stuart: *The birth of territory*, Chicago: The University of Chicago Press, 2013.
- Erichsen, John: *Udtog af Christian Lunds Indberetning til Kong Frederik den 3die af 28 Martii 1664. Angaaende de i Aarene 1652 og 1653 under General-Toldforvalter Henrik Møllers Bestyrelse foranstaltede Søetogte til Grønland, for tillige at beseile den gamle Østerbøigd samme-steds*, København: Hofbogtrykker N. Møller, 1787.
- Eriksen, Gunnar: 'Foreldelse, hevd og alders tids bruk i Norge og Danmark-Norge fra Middelalderen til Naturretten', *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 125 (5), 2012, 675-713.
- Fink-Jensen, Morten: 'Ole Borch mellem naturlig magi og moderne naturvidenskab', *Historisk*

- Tidsskrift* 100 (1), 2000, 35-67.
- Fortescue, Michael, Marianne Mithun og Nicholas Evans: *The Oxford Handbook of Polysynthesis*, Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Gad, Finn: *Arngrimur Thorkilsson Vídalín: Den Tredie Part af Det saa kaldede Gamle og Nye Grønlands Beskrivelse*, København: Det grønlandske Selskab, 1971.
- Gad, Finn: *Grønlands historie 1700-1782*, bd. 1, København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1969.
- Gad, Finn: *Grønlands historie indtil 1700*, København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1978.
- Grandjean, Poul: *Det danske Rigsvåben*, København: Schultz, 1926.
- Grant, Shelagh: *Polar Imperative: A history of Arctic sovereignty in North America*, Vancouver: Douglas & McIntyre, 2011.
- Gulløv, Hans Christian: *From Middle Ages to colonial times: Archaeological and ethnohistorical studies of the Thule culture in South West Greenland 1300-1800 AD*, København: Commission for Scientific Research in Greenland, 1997.
- Gulløv, Hans Christian et al.: *Grønland – Den arktiske koloni*, København: Gads Forlag, 2017.
- Gøbel, Erik et al. (2017): *Vestindien: St. Croix, St. Thomas og St. Jan*, København: Gyldendal, 2017.
- Hacquebord, Louwrens: 'The hunting of the Greenland right whale in Svalbard, its interaction with climate and its impact on marine ecosystem', *Polar Research* 18 (2), 1999, 375-282.
- Hacquebord, Louwrens: 'English and Dutch whaling trade and whaling stations in Spitsbergen (Svalbard) before 1660', *International Journal of Maritime History* 15 (2), 2003, 117-134.
- Hacquebord, Louwrens: *De Noordse Compagnie (1614-1642): Opkomst, bloei en ondergang*, Zutphen: Walburg Pers, 2014.
- Hall, James: 'James Hall, his Voyage forth of Denmarke for the discouery of Greenland, in the yeare 1605'. I Samuel Purchas (red.): *Pvrchas His Pilgrimes*, bd. 3, London: William Stansby, 1625, 814-821.
- Hall, James: 'The second Voyage of Master James Hall, forth of Denmarke into Groenland, in the yeere 1606'. I Samuel Purchas (red.): *Pvrchas His Pilgrimes*, bd. 3, London: William Stansby, 1625, 821-826.
- Hede, Holger: *Danmarks og Norges mønter 1541-1814-1963*, København: Munksgaard og Dansk Numismatisk Forening, 1963.
- Heiberg, Steffen: *Christian 4: En europæisk statsmand*, København: Lindhardt og Ringhof, 2017.
- Høiris, Ole: 'Eskimoen som idéhistorisk figur'. I Ole Høiris og Ole Marquardt: *Fra vild til verdensborger – Grønlandsk identitet fra kolonitiden til nutidens globalitet*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2011, 97-145.
- Instruks fra Christian IV til Carsten Richardsøn og James Hall, 6. maj 1607. I Bobé (1936c), 17.
- Jensen, Kurt Villads og Michael Bregnsbo: *Det danske imperium: Storhed og fald*, Viborg: Aschehoug, 2004.
- Jespersen, Leon: 'Knærdødfreden – 400 år – og hvad den bør huskes for', *Siden Saxo* 30 (1), 2013, 28-39.
- Johnsen, Oscar Albert: *Finmarkens politiske historie: Aktmæssig fremstillet*, Kristiania: Jacob Dybwads Forlag, 1923.
- Jónsson, Arngrímur: *Arngrimi Jonæ Grönlandia, eller Historie om Grønland*, København: Henrik Rotmer, 1688 [dan. 1732].
- Kisbye-Møller, Jørgen: 'Isaac de la Peyrère: »Relation du Groenland« – En 335 år gammel fransk »beretning om Grønland«. Den ældste almindelige Grønlandsbeskrivelse på et europæisk hovedsprog', *Tidsskriftet Grønland* 6, 1981, 168-184.
- Kisbye-Møller, Jørgen: 'Jens Bielkes grønlandsberetning 1605: Grønlands genopdagelse – En aldrig tidligere offentliggjort øjenvidneskildring af de første grønlænderes ankomst til Danmark', *Tidsskriftet Grønland* 5/6/7, 1985, 117-148.
- Kisbye-Møller, Jørgen: *Peder Hansen Resen: Groenlandia*, København: Det grønlandske Selskab, 1987.
- Kjærgaard, Thorkild: 'Kolonihistorie uden koloni', *Temp – tidsskrift for historie* 17, 2018, 138-144.
- Kongeligt skibspas for Oliver Brunell og Arnt Meier, 1. marts 1583. I Bobé (1936c), 12.
- Kongeligt søbrev for Mogens Heinesen, 18. februar 1581. I Bobé (1936c), 10.

- Lajus, Dmitry et al.: 'Atlantic salmon fisheries in the White and Barents Sea basins: Dynamic of catches in the 17-18th century and comparison with 19-20th century data', *Fisheries Research* 87 (2), 2007, 240-254.
- Lajus, Julia: 'Colonization of the Russian North: A frozen frontier'. I Christina Folke Ax, Niels Brimmes et al. (red.): *Cultivating the colonies: Colonial states and their environmental legacies*, Athens: Ohio University Press, 2011, 164-190.
- Lockhart, Paul: *Denmark 1513-1660: The rise and decline of a renaissance monarchy*, Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming: *C.C. Lyschanders digtning 1579-1623*, bd. 1, København: Den danske Sprog- og Litteraturselskab, 1989.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming: *Jens Bielke: Relation Om Grønland & Enn Lystig Disceptaz*, København: Hans Reitzels Forlag, 1990.
- Lyschander, Claus: *Den Grønlandske Chronica*, København: Benedicht Laurentz, 1608.
- Marquard, E.: *Kancelliets Brevbøger 1635-1636*, København: C.A. Reitzels Forlag og Rigsarkivet, 1940.
- McGhee, Robert: *The Arctic voyages of Martin Frobisher: An Elizabethan adventurer*, Montreal: McGill-Queen's University Press, 2001.
- Munk, Jens: *Navigatio Septentrionalis*, København: Kongl. Majestets privilegerede Bogtrykkerie, 1624 [udg. 1723].
- Munzi, Massimiliano: 'Italian archaeology in Libya: From colonial Romanità to decolonization of the past'. I Michael L. Galaty og Charles Watkinson (red.): *Archaeology under Dictatorship*, Boston: Springer, 2004, 73-107.
- Mølholm Olesen, Simon: 'Hvorfor genoplivede Hans Egede nordboernes ruiner?', *Tidsskriftet Grønland* 66 (1), 2018, 31-35.
- Mølholm Olesen, Simon: 'Dansk-norske krav på Grønland, 1600-1750'. Findes online på: <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/dansk-norske-krav-paa-groenland-1600-1750/> (21.06.2019).
- Nielsen, Flemming: 'Den ældste grønlandske Bibel – et sprogligt og kulturelt møde'. I Ole Høiris og Ole Marquardt: *Fra vild til verdensborger: Grønlandsk identitet fra kolonitiden til nutidens globalitet*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2011, 147-189.
- Nielsen, Flemming: 'Det dansk-grønlandske kulturmøde fra middelalderen til Hans Egede'. I Ole Høiris, Ole Marquardt og Gitte Adler Reimer (red.): *Grønlændernes syn på Danmark: Historiske, kulturelle og sproglige perspektiver*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2019, 59-104.
- Nordisk Ministerråd: *Forskningsaktiviteter på Færøerne og Grønland – Forsknings samarbejde i Vestnorden I*, København: Nordisk Ministerråd, 1997.
- Nordin, Jonas: 'Center of Diversity: Sámi in early modern Stockholm in the light of European colonial expansion. A historical archaeological approach', *International Journal of Historical Archaeology* 22 (4), 2018, 663-685.
- Notat af Arni Magnússon fra 1671. I Pingel, 726.
- Oesau, Wanda: *Hamburgs Grönlandfahrt auf Walfischfang und Robbensschlag vom 17.-19. Jahrhundert*, Glückstadt und Hamburg: Verlag J.J. Augustin, 1955.
- Olearius, Adam: *Aussfürliche Beschreibung der Kundbaren Reyse nach Muscow und Persien*, Schleswig: Fürstl. Druckerey durch Johan Holwein, 1656 [udg. 1663].
- Osterhammel, Jürgen: *Colonialism – A theoretical overview*, Princeton: Markus Wiener Publishers, 2. udg., 2009.
- Otto Kalkars Ordbog: Indføde. <https://kalkarsordbog.dk/ordbog?query=indf%C3%B8de> (29.05.2019).
- Otto Kalkars Ordbog: Æventyr [u]r, [æmtyr]. <https://kalkarsordbog.dk/ordbog?query=%C3%A6ventyr> (12.12.2018).
- Pádrón, Ricardo: 'Mapping plus ultra: Cartography, space and Hispanic modernity', *Representations* 79 (1), 2002, 28-60.
- Peder Huitfeldts udkast til eventuel bevilling om at besejle Grønland. I Bobé (1936c), 6.
- Peyrère, Isaac de la [udg. anonymt]: *Relation dv Groenland*, Paris: Avgvstin Covbre, 1647.
- Pingel, Christian: 'Om de vigtigste Reiser, som i som i nyere Tider ere foretagne fra Danmark

- og Norge for igjen at opsøge det tabte Grønland og at undersøge det gjenfundne'. I Finn Magnussen (red.): *Grønlands Historiske Mindesmærker*, bd. 3, København: Det kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab og S. L. Möllers Bogtrykkeri, 1845, 625-794.
- Porsmose, Erling: 'Af Arilds tid – Kulturlandskabet som argument'. I Jørn Guldborg og Morten Ranum (red.): *Naturminder – Levnenes betydninger i tid og rum*, Odense: Odense Universitetsforlag, 1997, 43-54.
- Poulsen, Bo: 'The renaissance sea: Perceptions in Danish and Norwegian topography', *International Journal of Maritime History* 14 (2), 2002, 284-292.
- Poulsen, Bo: 'Sekulariserede søslanger: naturssyn i 1700-tallets Danmark-Norge', *Den jyske Historiker* 105, 2004, 52-72.
- Privilegiebrev udstedt af Frederik III, 15. april 1652. I Bobé (1936c), 19-21.
- Purchas, Samuel: *Pvrchas His Pilgrimes*, bd. 3, London: William Stansby, 1625.
- Resen, Peder: 'Groenlandia'. I Jørgen Kisbye-Møller (red.): *Peder Hansen Resen: Groenlandia, København: Det grønlandske Selskab, 1687* [udg. 1987], 14-171.
- Sandmo, Erling: *Tid til historie: En bog om historiske spørgsmål*, København: Hans Reitzels Forlag, 2016.
- Seed, Patricia: *Ceremonies of possession in Europe's conquest of the New World 1492-1640*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995 [udg. 2010].
- Sigurdsson, Páll: 'The law of the Nordic community in medieval Greenland and its jurisdictional status'. I Ingi Sigurdsson og Jón Skaptason (red.): *Aspects of Arctic and sub-Arctic history – Proceedings of the international congress on the history of the Arctic and sub-Arctic region, Reykjavik, 18-21 June 1998*, Reykjavik: University of Iceland Press, 2000, 51-61.
- Skipperlavets Skrå, 22. december 1634. I Oluf Nielsen: *Kjøbenhavns Diplomatarium*, bd. 3, København: Thiele, 1877, 138-145. http://eremit.dk/ebog/kd/3/kd3_174.html (12.12.2018).
- Soja, Edward: *The political organization of space*, Washington: Association of American Geographers, 1971.
- Storå, Nils: 'Russian walrus hunting in Spitsbergen', *Études/Inuit/Studies* 11 (2), 1987, 117-137.
- Strandsbjerg, Jeppe: 'The cartographic production of territorial space: mapping and state formation in early modern Denmark', *Geopolitics* 13 (2), 2008, 335-358.
- Strandsbjerg, Jeppe: *Territory, globalization and international relations: The cartographic reality of space*, New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- Svane, Erling: *Det danske rigsvåben og kongevåben: Udvikling og anvendelse*, Odense: Odense Universitetsforlag, 1994.
- Tamm, Ditlev: *Romerret: En indføring*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2009.
- Thorsteinsson, Björn et al.: *Island*, København: Politikens Forlag, 1985.
- Toft, Peter Andreas: *Livets ting – Tingenes liv. Inuit og europæiske genstande i Grønland 1600-1900*, København: Københavns Universitet, upubliceret ph.d.-afhandling, 2010.
- Toft, Peter Andreas: 'Mødet med fremmede mennesker og ting – Europæiske perlers livshistorier i Grønland', *Jordens Folk* 46 (3), 2011, 14-17.
- Van der Voort, Hein: 'Eskimo pidgin in West Greenland'. I Ernst Håkon Jahr og Ingvild Broch (red.): *Language Contact in the Arctic: Northern Pidgins and Contact Languages*, Berlin og New York: Mouton de Gruyter, 1996, 157-258.
- Vaughan, Richard: *The Arctic: A history*, Stroud: Sutton, 1999.
- Vídalín, Arngrímur: 'Den Tredie Part af Det saa kaldede Gamle og Nye Grønlands Beskrivelse'. I Finn Gad (red.): *Arngrímur Vídalín: Den Tredie Part af Det saa kaldede Gamle og Nye Grønlands Beskrivelse*, København: Det Grønlandske Selskabs Skrifter, 1703 [udg. 1971], 37-117.
- White, Richard: *The middle ground: Indians, empires, and republics in the Great Lakes region, 1650-1815*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Wittendorf, Alex: 'Fire stolper holder et skidehus'. I Svend Ellehøj (red.): *Christian IVs verden*, København: Nyt Nordisk Forlag, 1988, 214-248.
- Worm, Ole: 'Brev fra Ole Worm til Isaac la Peyrère, 12. april 1645'. I H.D. Schepelern og Holger Friis Johansen (red.): *Breve til og fra Ole Worm*, bd. 3, København: Munksgaard, 1968, 97-101.

Åbent brev fra kong Frederik II omhandlende Jacob Alldays afsejling, 21. maj 1579. I Bobé (1936c), 8.

SIMON MØLHOLM OLESEN
 PH.D.-STIPENDIAT
 INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND
 AARHUS UNIVERSITET
 HISSMO@CAS.AU.DK

ABSTRACT (UK)

Simon Mølholm Olesen: “Our and the Crown’s Country”: Dano-Norwegian perceptions of the right to Greenland, c. 1550-1700

The present article will ignite a discussion on the changing perceptions of Greenland among the Dano-Norwegian elite through the 16th and 17th centuries. Scholars have neglected this subject, and those few who consider these changes do not have an eye for the reasons why the perceptions of Greenland changed during the late 17th century. Until the 1660s, the king and his bureaucracy perceived Greenland to be an ancient Crown dependency that still enjoyed its ancient privileges despite separation since the early 15th century. These existing privileges rested upon a supposed medieval warrant for annual supply ships and freedom from oppression in return for tribute from the (then vanished) Norse. It was not possible for the king to colonise Greenland due to these mutual obligations. Only trade and taxation on established terms were acceptable. However, Dano-Norwegian perceptions of Greenland altered in the wake of the recognition of national sovereignty through the Peace of Westphalia in 1648, the introduction of Dano-Norwegian absolutism in 1660, and increased international activities in the Davis Strait from the 1660s onwards. These developments urged the royal bureaucracy to demonstrate the Crown’s precedence and sovereignty in Greenland. Before long, ambitious kings, bureaucrats, and merchants advanced a colonial policy that implicitly revoked the ancient bounds on royal intervention, private enterprise and re-settlement in Greenland. The colonial policy only materialised when missionary Hans Egede commenced colonisation in 1721.